

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PRÁVNICKÁ
KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

STARORUSKÝ STÁT A SPOLEČNOST V ODRAZU JEHO PRÁVNÍCH PRAMENŮ
DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce:
JUDr. Petra Jánošíková, Ph.D.

Pavλίna Kovačová
Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

.....
vlastnoruční podpis

Na tomto místě, bych ráda poděkovala za laskavé vedení mé Diplomové práce
JUDr. Petře Jánošíkové Ph.D. Za inspiraci a velkou pomoc při překladech literatury,
bych ráda poděkovala své přítelkyni Lianě Baryshové a za neustálou podporu při
studiu pak svým rodičům.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	NÁSTIN HISTORICKÉHO VÝVOJE OBLASTI	2
2.1	BOSPORSKÉ KRÁLOVSTVÍ	2
2.2	ŘÍŠE UARTU	3
2.3	ARMÉNIE	4
2.4	GRUZIE	5
2.5	CHAZARSKÝ KAGANÁT	6
2.6	SKYTHSKÝ NÁROD	8
3	ZROZENÍ STARORUSKÉHO STÁTU – KYJEVSKÉ RUSI	12
3.1	VÝCHODNÍ SLOVANSTVO A NORMANSKÉ KMENY	14
3.2	SPOLEČENSKÉ ZŘÍZENÍ VÝCHODNÍCH SLOVANŮ	18
3.3	ZROZENÍ KYJEVSKÉHO STÁTU A TEORIE JEHO VZNIKU	20
4	STÁT A SPOLEČNOST KYJEVSKÉ RUSI X. – XI. STOLETÍ	25
4.1	JAROSLAV MOUDRÝ – KNÍŽE A POLITIK	27
4.2	SPOLEČENSKÉ VZTAHY V KYJEVSKÉ RUSI PODLE RUSKÉ PRAVDY	29
4.2.1	Kníže a bojaři	29
4.2.2	Čeľed'	30
4.2.3	Cholopy	31
4.2.4	Rjadoviči	32
4.2.5	Zákupové	32
4.2.6	Smerdi	33
5	PRÁVNÍ PRAMENY KYJEVSKÉ RUSI	35
5.1	SMLOUVY RUSI S BYZANCÍ	35
5.1.1	Smlouva s Byzancí z roku 907	36
5.1.2	Smlouva s Byzancí z roku 911	38
5.1.3	Smlouva s Byzancí z roku 944	39
5.1.4	Smlouva s Byzancí z roku 971	40
5.2	RUSKÁ PRAVDA JAKO PRÁVNÍ PRAMEN	41
5.2.1	Krátká pravda – <i>Краткая правда</i>	42
5.2.2	Obširná pravda – <i>Просторная правда</i>	43
5.2.3	Zkrácená pravda – <i>Сокращенная правда</i>	44
5.2.4	Závazkové právo	44
5.2.5	Rodinné právo	45
5.2.6	Dědictví	46
5.2.7	trestní právo	47
5.2.8	Soud a proces	50
6	KYJEVSKÁ RUS JAKO ZÁKLAD DNEŠNÍHO RUSKA A UKRAJINY	52
7	ZÁVĚR	53
	SEZNAM LITERATURY	54
	RESUMÉ	56

1 ÚVOD

Tématem Diplomové práce je Staroruský stát, tedy první samostatný státní útvar Východních Slovanů, Kyjevská Rus. Toto téma jsem si zvolila, jelikož je mi svým obsahem blízké. Mám osobní vztah k Rusku a ruské kultuře a věděla jsem, že při zpracování tohoto tématu uplatním své jazykové dovednosti. Při výběru tématu, jsem také narazila na skutečnost, že ačkoliv středověký ruský stát i jeho právní památky jsou ve zkušebních otázkách vysokoškolského předmětu právní dějiny vyučovaného na českých právnických fakultách, je pro toto téma naprosto fatální nedostatek kvalitní české právnické literatury, která by se byla středověkému Rusku věnovala trochu podrobněji.

V této práci, bude na Kyjevský stát pohlíženo skrze jeho právní dokumenty, které jsou dnešní veřejnosti známy. Pro celistvost tématu, však bude nutné uvedení i několika kapitol, které se práva na první pohled, tak úplně nedotýkají. Budeme se muset zaměřit na historický vývoj oblasti, kde posléze tyto významné právní památky vznikaly. Tento vývoj je ve své podstatě mnohem složitější, ale bude uvedeno jen tolik podstatných skutečností, kolik autorka pokládá za nutné, do proniknutí a pochopení dané problematiky.

Stejně tak jako budou zařazeny kapitoly historie oblastí budoucího Kyjevského stát, budou zmíněni i jeho sousedé, kteří se na celkovém vývoji významně podepsali. V dalších kapitolách, bude nastíněn původ obyvatelstva Kyjevského státu a přírodní charakter oblasti. Taktéž bude věnována kapitola vzniku Kyjevského státu s připomenutím sporu teorií jeho vzniku.

Zvláštní kapitola bude věnována společenským vztahům zachycených v zákoníku Ruská pravda a právním pramenům Kyjevské Rusi 10. – 11. století. Závěrečná kapitola by pak měla být autorčinou úvahou nad myšlenkou, zda Kyjevský stát je základem dnešních moderních států východní Evropy.

2 NÁSTIN HISTORICKÉHO VÝVOJE OBLASTI

Předně bychom měli vzpomenout, že Staroruský stát, o němž bude v této práci pojednáno, je již v období vzniku svého nejslavnějšího právního pramenu „Ruské Pravdy“ v 11. – 12. století, rozvíjející a vzkvétající státní jednotkou. Staroruský stát nesoucí podle historiků název tzv. Kyjevská Rus, již v této době zastává významnou politickou, ekonomickou a kulturní roli na poli mezinárodní politiky. K tomuto stavu však Staroruský stát nedošel jednoduchou cestou. Teorie vzniku prvního samostatného státního útvaru východních Slovanů jsou dodnes doprovázeny otázkami a toto téma je i v dnešní době velmi palčivé. Po rozpadu SSSR v devadesátých letech minulého století, se zformovaly nové státní útvary, které cítí potřebu odvodit své velmi mladé dějiny, právě od počátků Staroruské státnosti.

Abychom lépe pochopili složitou problematiku jednotlivých teorií, jejich vzájemné rozdíly, ale i shody, musíme se seznámit s doloženými dějinnými událostmi a etnografickým rozložením jednotlivých národů osidlující oblast východní Evropy. Na území budoucí Kyjevské Rusi se formovaly významné starověké říše, které svým dopadem ovlivnily vznik národů, které dali svým vlivem podobu pozdějším evropským státům. Je tedy nutné, abychom alespoň malým exkurzem, se s těmito státy a národy seznámili. Budeme mít tak možnost, pohlédnout na Staroruský stát v jeho vrcholném období, v širší a ucelené perspektivě. Toto také bude náplní níže následujících řádků této kapitoly.

2.1 BOSPORSKÉ KRÁLOVSTVÍ

Na Černomořském pobřeží, už za dob antického Řecka, vznikaly řecké kolonie, kdy mezi nejvýznamnější patřily např. Chersones, Tanais, Fanagoria, Pantikapaion či Fazis. Tyto kolonie byly svým státním zřízením typické řecké *polis*, jejich společenské a politické zřízení se nepříliš lišila od athénskému Demokratického modelu, jedna se však velmi záhy změnila v model Tyranis, a to kolonie Pantikapaion (dnešní Kerč). Jeden z tyranů Spartokos založil v roce 488 př. n. l. svojí vlastní dynastii, která následně přetrvala jako dynastie otrokářské Bosporské říše, jejíž centrem se stal právě Pantikapaion. Bosporská říše pak do sebe postupně vtělila i další řecké kolonie. Do svého teritoria, dále tento stát zahrnul i oblast od Krymských hor, až do povodí řeky Don a hřebenům Kavkazu. Bosporská říše dosáhla své největší slávy ve 4. Století př. n. l., naopak její úpadek pozvolna přišel na konci 2. století př. n. l. Jako poslední událostí, která uspisila konečné

rozložení Bosporské říše, bylo velké otrocké povstání, vedené otrokem Savmakem. Po této zničující události, se Bosporská říše stala součástí Pontského království. Po výbojích na oslabenou říši se nejvýznamnější panovník Pontského království král Mithridatés VI. stal jako **Mithridatés I.** i králem bosporským. Po rozpadu Pontského království, většina řeckých kolonií přešlo pod nadvládu Římského impéria.¹

2.2 ŘÍŠE UARTU

Na vývoj oblastí, budoucího Staroruského státu – Kyjevské Rusi měly i státy vzniklé a rozvíjející se mimo tyto oblasti. Měli bychom vzpomenout v první řadě na říši Urartu rozkládající se na území Zakavkazka, která existovala v letech 860 př. n. l. až 585 př. n. l.² Stát Uartu byl nejstarším státem vzniklým na území dnešní Gruzie, východního Turecka a Arménie. Centrem říše bylo město Tušpa (dnešní turecké město Van) rozkládající se na březích jezera Van, proto se také v literatuře můžeme setkat s označením říše Uartu jako Vanské království Chaldů. Chaldové byli národem velmi bojovným a postupně dobývali a zotročovali národy sousední, v průběhu doby 9. - 8. století př. n. l. zajímala říše Uartu obrovské území od severního údolí řeky Araks až po hřebeny Kavkazu. Při výbojích Chaldové plenili a ničili sousední pevnosti a osídlení a z válečných zajatců se stávali otroci, kteří se stali důležitou pracovní silou. „*Na různých místech Zakavkazka se zachovaly do skal a kamenů vytesané klínové nápisy o výpravách chaldských králů i o masovém odhánění lidí do zajetí a otroctví*“³ Chaldský stát byl postupně oslabován krutými nájezdy Skythů a Kimeriů. Skythové sehráli ve vývoji oblastí okolo Černého moře důležitou roli a bude o nich pojednáno níže. „*Kimmeriové, též Kimmerijci (asyr. Gimirru, řecky Κιμμέριοι, Kimmerioi), byl starověký kočovný lid indoevropského původu. Obýval severní Černomoří mezi Karpatami a Kavkazem. Samotní Kimmeriové tvořili nejspíš jen část tohoto lidu, zbytek byly příbuzné a porobené kmeny*“.⁴ Dalším významným nepřítelem, který sužoval Chaldskou říši a byl jedním z příčin jejího rozpadu byli Arméni.

¹ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 32

² ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 32

³ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 436

⁴ BOUZEK, Jan; HOŠEK, Radislav. *Antické Černomoří*. Praha : Svoboda, 1978., str. 48.

Říše Uartu byla pak v 6. století př. n. l. vyvrácena a podmaněna Médskou říší a později Peršany.⁵

2.3 ARMÉNIE

Arméni jako samostatný národ se objevují na historické scéně zhruba okolo konce 6. Století př. n. l., a to okamžikem kdy jejich státní útvar se ocitá pod nadvládou Médské, později Perské říše. Popis Arménů jako národa i jejich společenského a státního zřízení se nám dochoval, ve velice podrobné formě díky dílu *Kjuropedia* řeckého historika Xenofona. Tvrzení Xenofona také potvrzuje první doložená zmínka, kterou jsou jistě klínové nápisy perského krále Dariea (522-486 př. n. l.).⁶ Řecký spisovatel prošel Arménií v období roků 401 – 400 př. n. l. společně s řeckou armádou, čítající tehdy deset tisíc mužů. „ *Podle jeho svědectví bylo Arménské království tak mocné, že pozastavilo placení daně a zamítlo další povinnosti vůči Řecku. Arméni v této době měli 40 000 pěších vojáků a 8 000 jezdců a velké bohatství.*“⁷

Xenonofon, se také s velkou úctou vyjadřuje k vyspělému arménskému stavitelství a celkové hospodářské vyspělosti. Jmenuje tu dokonce několik velmi rozvinutých druhů zemědělství. Fakta z díla historika Xenofona, potvrzuje i další velikán řecké literatury 5. století př. n. l., historik Herodotos.⁸

Dnes tedy víme, že národ Arménů žil v rodovém zřízení, kdy určitý rod byl vždy vázán na určitou vesnici – občinu. V hlavě občiny stáli, stařešinové rodu (arménsky: tanuterami). Podle Xenofona měli starověcí Arméni ve svém středu krále, kteří vládli obrovskou armádou a velkým bohatstvím. Nejprve si pod nadvládou Perské říše, Arménie velmi dlouho držela celkem stabilní pozici jako nezávislého území, která si svou vnitřní správu zajišťovala sama a musela pouze odvádět stanovenou daň, tento stav se však změnil s nástupem Dareia I. (523 - 484 př. n. l.). Ten se rozhodl přeměnit veškeré vazalské státy v tzv. satrapie⁹, Arménie se tedy stala nedílnou částí Perské říše spravovanou centrem. Následně pak přichází doba Alexandra Makedonského (334 – 329 př. n. l.), který dobyl

⁵Starověká Médská říše rozkládající se na severozápadě dnešního Íránu, která existovala v letech 670 př. n. l. – 550 př. n. l. Médská říše byla základem daleko mocnější Perské říše.

⁶GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 437

⁷VAGARŠAK. Š. *Dějiny Arménie od počátku do roku 2000*, Praha, Karolinum, 2001, str. 18

⁸VAGARŠAK. Š. *Dějiny Arménie od počátku do roku 2000*, Praha, Karolinum, 2001, str. 17

⁹Základní administrativní správní jednotka Perské říše. Mezi nejvýznamnější patřily: Lýdie, Kappadokie, Babylonie, Egypt, Lýbie, Arménie, Asýrie a další.

perské satrapy, po smrti Alexandra se Arménie stala součástí říše Seleukovců, kteří převzali institut satrapií, kdy v jejím čele stál představitel – satrapa, který byl zodpovědný za finanční správu a pořádek v daném obvodu. V tuto dobu se pak Arménie s konečnou platností dělí na části Veliká Arménie, Malá Arménie a Sofena. Pozvolna se rodové zřízení občin rozpadá a hlavní pracovní síla občiny – svobodný rolník se stává nevolníkem. V 1. Století př. n. l. se rozvinul velký stát, který historikové přirovnávají říši Karla Velikého, ale opět stojí v ohnisku konfliktu a to mezi Římem a Parthskou říší. Výhra Římské říše vlastně prodlužuje období velmi pomalého rozvoje a nakonec po rozpadu Římské říše, se do hlavní role v arménské historii dostává Byzanc. V konci 6. století n. l., už je Byzantská říše na pokraji úpadku a osud Arménie se dostává do rukou Arabů. Jako součást Arabské říše je Gruzie od 7. století n.l., až do 8. století n. l. K obnovení samostatného Arménského státu dojde až v 9. Století n. l., kdy arméni jako významní obchodníci sehrají velikou roli na obchodních cestách Kyjevské Rusi.¹⁰

2.4 GRUZIE

Gruzínský národ nejspíše vzniknul smíšením několika kmenů svých prapředků, Kartvelové, Kolchové a Mochové žijícím na území Gruzie v 9. – 5. století př. n. l. Všechny kmeny byly, ale na jiném stádiu vývoje, jako první historická událost, od které se datuje vstup Gruzínského národa na mezinárodní politickou scénu je rok 66 př. n. l., kdy Kartvelové vstupují do konfliktu mezi Římem a Mithridatem Pontským. Kdy gruzínský král Artag odmítl vpustit římská vojska na kartvelské a kolchidské území, aby tak pomohl prchajícímu pontskému králi. Římské tažení, však vedl vojevůdce Pompeius, který nemilosrdně zabral gruzínská území, jako nové římské protektoráty. S postupem času, se ovšem gruzínci ukázali jako věrní a příhodní spojenci. S rozpadem Říma se Gruzie ocitla pod nadvládou Byzance a v roce 340 n. l. přijala křesťanství jako státní náboženství. S postupným oslabováním moci a vlivu Byzance, se gruzínského území zmocnil rod Sasánovců a později Arabská říše. Stejně jako Arménie se Gruzie vymanila z arabského područí až v 9. století n. l.¹¹

¹⁰ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, стр. 37-42

¹¹ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, стр. 47-50

2.5 CHAZARSKÝ KAGANÁT

Pokud máme mluvit o samostatném státě Chazarů, tedy Chazarském kaganátu ocitáme se již v období formování Staroruského státu. Chazarský kaganát, ležel v těsném sousedství s Kyjevskou Rusí a jeho dějiny jsou velmi úzce provázány. Byl pro Kyjevskou Rus konkurentem na politické scéně moci, stejně jako významným obchodním partnerem. Než se, ale hlouběji ponoříme do vzájemných dějinných souvislostí obou států, je nutné, abychom se seznámili s Chazarským státním útvarem jako celkem.

Jak uvádí L. N. Gumiljov: Chazaři jsou označováni za velmi vynikající národ období 6. stol. n. l. - 9. století n. l. Území chazarského státního útvaru bylo v běhu století velmi různorodé, ale za hlavní oblast, kde byl Chazarský národ usídlen, považujeme dolní tok řeky Těrek a břehy Kaspického moře. Bohužel, v dnešní době hladina Kaspického moře stoupla v průměru o osm metrů, a tudíž informace, které bychom získali z archeologických nálezů, jsou nenávratně zaplaveny mořem. V této souvislosti máme doložené znalosti o Chazarském království – kaganátu, opravdu jen velmi skromné.¹² Nicméně i přes tento fakt se pokusíme o nástin Chazarského státního útvaru a společnosti.

Obyvatelstvo Chazarského kaganátu bylo velice pestrým spektrem, našli bychom zde mimo místních obyvatelů, veliké množství národů pocházející z oblasti Kavkazu, Persie, Střední Asie a významnou roli příslušníci židovského národa. Tito židé, byli přímými potomky židů vyhnaných z Byzantské říše a hráli velmi významnou roli v rozvíjení obchodních vztahů a jistě taky veliký podíl na Chazarském bohatství. Samotní Chazaři byli kavkazským kmenem pocházející z území dnešní části Ruské federace - Dagestánu. Chazarský úspěch a moc spočíval v tom, že za velice krátkou dobu ovládli veškerý mezinárodní obchod křižující, alespoň částečně jejich území. Dalo by se s nadsázkou říci, že to byl stát kupců a obchodníků, jelikož byli zprostředkovateli veškerých obchodní transakcí a styků, a to z jedné strany mezi Arabským světem a Kavkazskými národy a z druhé, mezi Arabským světem a východní Evropou. Chazarský stát nebyl jistě představitelem silného, bojechtivého státu našli svou vlastní cestu jak upevnit své mocenské postavení na poli mezinárodní politiky, cestou peněz. Pro dobré obchodní prostředí je pak jistě výhodné udržovat relativní klid a přátelské vztahy, jak uvnitř státu, tak i navenek. Jestli bychom měli nalézt pro Chazarský stát jedno slovo, které

¹² GUMILJOV L.N. Od Rusi k Rusku. Praha: Dauphin, 2012, str. 34

by zahrnovalo společenské zřízení státu, bylo by to jistě slovo *tolerance*. Tolerance totiž naprosto vystihuje a spojuje všechny myšlenky Chazarské politiky i vnitřní správy. Chazarský stát neměl státní náboženství, uznával jakékoliv náboženství svých obyvatel, tímto ještě více podpořil různorodou škálu obyvatelstva. V jeho středu bychom našli, vyznavače islámu a křesťanství, i přesto že většina rodin Chazarské mocenské elity, která hrála důležitou roli v politickém životě státu, přijala judaismus. Proto se také, můžeme v literatuře setkat s označením Chazarského kaganátu, jako židovského státu. Toto tvrzení, však může být zavádějící, jelikož bychom tímto naprosto popřeli bazální základ Chazarské moci. I když důkazy o společenském a právním zřízení Chazarského státu máme, jen velmi kusé víme, že hlavou státu stál král – kagan. Který svou moc a titul získával dědičně a jeho osoba se stávala nedotknutelným božstvem. Jednalo se o představitele turkické královské dynastie, která uprchla po porážce Činou, právě k Chazarům. Mít v čele státu, který se postupem času stal prakticky nevojenský, představitele bojovného národa bylo pro Chazary výborným taktickým řešením. Mohli bychom si také troufnout tvrdit, že turkický kočovný král Chazarským obchodníkům naprosto vyhovoval. Neustále totiž cestoval se svou vojenskou kočovnou družinou, která byla naprosto soběstačná a nevyžadoval tak od obyvatel žádné daně a je doloženým faktem, že systém povinných královských daní nikdy nebyl zaveden. Faktickou moc ve státě nezastával kagan, ale jeho místodržící kagan – beg, který měl v rukách veškerou místní správu, tak i centralizovanou moc, dokonce byl i prvním velitelem vojsk. Další státní úřady a funkce povětšinou zastávali příslušníci rodu jako místodržícího. Mohli bychom tedy říci, že faktickou moc nad státem držela v rukách pouze jediná „šlechtická“ rodina. Mezi hlavní úřednické funkce dále patřily: kender – chakan a gaušnar, které bychom mohli označit za správní úředníky, zabývající se územní správou. Chazaři měli také, velmi zajímavou organizaci soudnictví, ustanovilo se sedm soudů, a to podle toho jaké náboženství státní příslušníci vyznávali. Existovaly dva soudy pro muslimy, dva pro Chazary vyznávající judaismus, soudy byly povinny rozhodovat podle zákonů Mojžíše, další dva soudy byli pro křesťanské obyvatele, kde bylo souzeno podle zákonů Byzance a jednoho pro všechny ostatní obyvatele různých vyznání. V soustavě těchto soudů měli zásadní postavení soudy muslimské, jelikož byly ustanoveny jako instance, která řešila spory mezisoudní a dále takové otázky, na které nenalezly odpověď jiné náboženské soudy.¹³

¹³ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва,

Na ujasnění souvislosti s Chazarským kaganem, tedy turkickou královskou dynastií vládnoucí (i když formálně), v Chazarském státu je vhodné zařadit na tomto místě citaci L. N. Gumiljova, který říká: „*Během 7. a 8. Století byli Chazři vystaveni tlaku Arabů, postupujících přes Kavkaz. V této válce jim pomohli Turkité – velmi statečný a bojovný národ. Právě oni si jako první ve střední Asii osvojili mocnou jezdeckou zbraň – šavli. A měli k tomu také důvod: Turkité vedli časté války s Čínou, kde tehdy vládla dynastie Thang. Boj dynastie Thang o imperiální moc nad Asií započal vítězstvím nad Turkity v polovině 7. století. Představitel poražené turkické dynastie uprchl k Chazarům. Chazaři ho přijali – a učinili ho svým chánem.*„¹⁴

Období největšího rozkvětu Chazarského státu je spojeno s 8. stol. n. l. a 9. Stol. n. l. a právě v tomto období zasáhlo Chazarské království hmatatelně do dějin Kyjevské Rusi. V této době je Chazarský kaganát mocným a bohatým nepřítelem, který na své sousedy slovanské kmeny Poljanů, Severjanů, Radimičů a Vjatičů uvalil vysoké daně. Ve druhé polovině 9. století n. l. přichází pomalý úpadek Chazarského království a to díky vnitřním mocenským bitvám. Konečnou ránu Chazarskému kaganátu zasadil roku 968 veliký ruský kníže Svjatoslav, kdy uchwátí hlavní město Itil. Dalším ruským knížetem, který se podepsal, na konečném úpadku Chazarského státu byl kníže Mstislav Vladimirovič, kdy ve spojení s Byzantským císařem Vasilem vyslali na zničení Chazarského kaganátu řeckou flotilu, což znamenalo faktický konec a rozpad státu.¹⁵

2.6 SKYTHSKÝ NÁROD

Mezi nejstaršími státními útvary, které se nacházely v oblasti prvního budoucího samostatného státu východních Slovanů, jistě hraje velmi důležitou roli národ Skythů. Je však nutné uvést, že označení *Skythský národ* je velmi zavádějící. Toto pojmenování pochází od řeckého historika Herodota, 5. století př. n. l., kdy takto Řekové označovali národy žijící ve východní Evropě. Nejedná se tedy o jeden národ, ale nejspíše o obrovské množství samostatných kmenů, které svůj prapůvod odlišovaly od různých pranárodů. Některé prameny uvádějí, že se někteří považovali za národy autochtonní, tedy svoji pravlast měli právě v oblasti Dněpropetrovské či Oděské, u jiných panovalo šíření názorů,

ГосударственноеиздательствоЮридическойлитературы, 1950, стр. 59-60

¹⁴ GUMILJOV L.N. *Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin, 2012, str. 39

¹⁵ ЮШКОВ С.Б. *Историягосударства и права СССР; Часть 1*, Москва, ГосударственноеиздательствоЮридическойлитературы, 1950, стр. 60

že jejich předci přišli z Asie. Faktem ovšem je, že prvním zásadnějším skutkem, kterým na svou existenci tyto kmeny upozornily, bylo ovládnutí nejstaršího, nám známého kmene v jižní oblasti Rusi, Kimmerijců.¹⁶ Kimmerijci byli kočovným národem, který sužoval sousední oblasti svými krutými nájezdy, jak dokazují také archeologické poznatky, Kimmerijci došli ve svých výbojích až na území Moravy.

„Zejména archeologické prameny nás zpravují o vpádech Kimmeriů, kteří koncem doby bronzové výrazně zasáhli i do běhu života obyvatel Moravské brány. Původní sídla těchto kočovníků bychom našli až v dalekých přičernomorských stepích. Odtud se daly některé skupiny na pochod a lákány bohatstvím civilizovaného světa útočily postupně na Assyrskou říši, Uartu i Frýgii. Jiná větev kimmeriů se však vydala přímo na západ a v 8. století před Kristem se ocitá až na Moravě. Podrobnosti o soužití s místními lidmi zůstanou pro nás asi navždy hádankou. Na druhou stranu nám archeologické nálezy ukazují Kimmerijce velmi jasně jako: Zvěstovatele železa – právě s nimi se totiž na Moravu dostávají první železné předměty. Jakožto kočovníci dále Kimmeriové jistě obohatili znalosti místních o finesy v jezdeckém umění a koňské výbavě. Kimmerijský poklad z Černotína obsahující udidla a ozdobné součásti koňského postroje ilustruje právě tuto oblast Kimmerijského umu. V průběhu nemnoha let kimmeriové mizí z archeologického záznamu, zřejmě v důsledku rychlého promísení s místním lidem. Z časového hlediska představuje zásah Kimmeriů poměrně krátkodobou epizodu, jejíž historický význam je však neoddiskutovatelný.“¹⁷

V 7. století př. n. l. Tedy došlo k vytlačení Kimmerijců z jejich původních sídlišť bojovnějšími Skythy. Herodotos ve svém díle označuje jejich území za oblast Evropské Skythie a zasahovala země jižního konce Rusi. Konkrétně se jednalo o území Bessarábie, Odesskou, Záporožskou, Dněpropetrovskou oblast, Krym, Podolí, Poltavsko a části Černigovské, Kurské, a Voroněžské oblasti. Je ovšem nutné podotknout, že Herodotos měl pouze kusé a nepřilíš přesné informace. Skythy, kteří obývali oblast v blízkosti řecké kolonie Olbie, nazývá ve svém díle Kallipidy, prakticky se jedná o oblast na západ o řeku Dněpru.¹⁸ Jejich sousedy pak nazýval Alazonové a oba dva tyto národy zařadil do skupiny zhelenisovaných Skythů, jelikož tyto národy nekočovaly, ale vedly usedlí způsob života

¹⁶GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 432

¹⁷Kimmeriové - „železný národ“ na Moravě. In: *Kimmeriové - „železný národ“ na Moravě* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: media.muzeumvalassko.cz/mrv/media/.../letak-kimmeriove-2011.pdf

¹⁸GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 432-434

s rozvinutějším zemědělstvím a podle Herodota silně ovlivněni řeckou kulturou. Na severu až k pramenům řeky Jižní Bug, se pak rozkládalo území Skythů – oráčů a stepní oblasti, už pak náležely Skythům kočovným. Herodotos nadále rozlišuje zvláštní Skythské národy tzv. Královští Skythové, tito obývali oblast východně od dnešního Kyjeva, a to oblast dnešní Ukrajiny jako Černigov, Charkov, Poltavu, ale i ruský Kursk. Jednalo se údajně o zvlášť statečný, bojovný, hrdý a lidnatý národ, který měl mít významné postavení v herodotově Evropské Skythii jelikož měli ovládat celou zemi s postavením králů Evropské Skythie.¹⁹ O pravdivosti tohoto tvrzení, se však můžeme pouze dohadovat. Z doložených poznatků víme, že sami Skythové se ve svém středu nazývali: kmen Skolotů či kmen Saků.²⁰ Je jasné, že jednotlivé Skythské kmeny (národy) nestály na rovni ve svém kulturním, politickém i ekonomickém vývoji. Jiní historikové jako římský spisovatelé Strabo, Hippokrates., Klearchos Solijský či Plinius pojednávají také o jednotlivých Skythských národech. Jejich tvrzení se však velmi různí, jistě je to z důvodu, že spisovatelé poznali vždy jen několik málo oblastí, tedy jen několik určitých národů. Jako příklad uveďme spisovatel Stabra, který ve svém díle popisuje Skythy jako národ velmi střídavý s usedlým způsobem života, žijících v monogamních svazcích a povahou velmi klidnou a pokornou, zatímco Hippokrates mluví o Skythech jako o kočovnicích, divoké a kruté povahy a proslulí svou polygamií a zájmu v přepychu.

Mezi Skythským národem a Řeky bylo několik válečných konfliktů, kdy vzpomeneme, alespoň srážky s Filipem Makedonským, a dále s jedním z nástupců Alexandra Makedonského, Lysimachosem. Tyto konflikty měly střídavou úspěšnost na obou stranách, což dokazuje fakt, že se Řekům několikrát podařilo uvalit na Skythii povinnost daně, nikdy však neměla dlouhého trvání. Z daných skutečností můžeme jistě lehce odvodit, že mezi Řeky a Skythy panovaly jisté vztahy, ačkoliv se během let proměňovaly, postupem času se stalo vzájemné obchodní styky velice výhodné. Skythové hojně obchodovali s výrobky své zemědělské činnosti, s obilím, dobyt看em, voskem, medem a díky hojnosti ryb v bohatých řekách i solenými rybami. Taktéž mezi jejich velké vývozní artikly patřily kovy a hojně nacházený jantar. Samostatným obchodem pak byl obchod s otroky, které Skythové získávali v rámci svých nájezdů na okolní země jako válečnou kořist. Naopak Řecká strana poskytovala Skythům luxusní a drahé zboží jako

¹⁹ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 34-37

²⁰ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 432-434

bylo víno, olej, drahé tkaniny a hliněné nádoby. Ve 2. století př. n. l. byli Skythové ještě mocným národem držícím pevně území krajů při Černém a Azovském moři a velkých řek, ale jejich moc byla u přímořských oblastí rozvrácena Bosporským královstvím. Poté se stopy Skythů postupně vytrácejí²¹

Je velmi těžkou otázkou, kterou si kladou badatelé už bezmála století, zda se doopravdy jednalo či nejednalo o částečně sjednocený státní útvar, stojící pod centralizovanou mocí královských Skythů? Taktéž zda Skythský národ splynul s dalšími příchozími a dal tak základ východním Slovanům či byl vytlačen a ztratil se kdesi na cestách po Evropě? Přesné zodpovězení těchto otázek, stále bohužel čeká na své objevení, je ovšem v tomto místě nutné podotknout poznámku důležitou, a to pro následující stránky této práce, že zkonkretizování těchto odpovědí by nám jistě vneslo nové světlo do teorií vzniku Staroruského státu. Jelikož právě antinormanská teorie vzniku Kyjevské Rusi, která byla doménou historiků SSSR, se právě opírala o svébytnost slovanského národa vzešlou smíšením právě s národy Skythů. Jenže prapůvod Slovanského národa, stejně tak jako konkrétní zformování samostatného Staroruského feudálního státu je obestřeno řadou nejasností a dohad. Těmito problémy se budeme zabývat v následující samostatné kapitole, která jistě otázky nezodpoví, ale nastíní možná řešení.

²¹GREKOV B.D.*Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 432-434

3 ZROZENÍ STARORUSKÉHO STÁTU – KYJEVSKÉ RUSI

Je nutno předně připomenout, že se nacházíme na dějišti území, se kterým jsme se seznámili v první kapitole, které jistě nebylo zemí neosídlenou a prošlo velikým a dlouhým vývojem. Ethnika, na něm vznikala a zanikala postupným mísením, válečnými konflikty, nemocemi, změnami klimatických podmínek a velkou migrací národů. Někde v této velice složité a vědci nikdy zcela nemožno uchopitelné době vznikl i Slovanský národ. Samotný vznik Slovanského národa a dále i vznik samostatného státu Kyjevské Rusi, vzbuzovalo u pozdějších příslušníků Ruského (dnes i Ukrajinského) národa zvláštní zaujetí. Není jistě od věci připomenout fakt, že Ruské Byliny – tedy dějiny, které byly předávány a šířeny ústní lidovou slovesností svou největší pozornost kladou právě na své nejstarší kyjevské období. Je jistě pochopitelné, že se tehdejší historikové dopouštěli někdy i velice zásadních faktických chyb, když nesprávně uchopili fakta a myšlenky předávající se mezi lidem pouze vyprávěním. Zde bychom jistě našli důvod onoho, pro středoevropana nepochopitelného, až fatálního zbožňování ne-li přímo zbožštění hrdinů a knížat.²²

L. Majkov ve svém díle *О Былинах Владимира цикла* uvádí, že známé označení hrdinů, jako bohatýrů se skoro nikde jinde neobjevuje, než právě v eposech popisujících období Kyjevské Rusi.²³ Taktéž potvrzuje výše uvedenou myšlenku, zvláštního zaujetí pozdějšího ruského národa právě tímto obdobím; „*národ zná starý Kyjev s jeho knížaty a bohatýry a miluje a ctí je tak, jak nemiloval a nectil už potom žádné z měst, vystřídavších Kyjev.*“²⁴

Není také jistě od věci připomenout skutečnost, že hrdinné eposy se vždy, nějakým způsobem dotýkají osoby Velkého knížete Vladimíra I. Svjatoslaviče (svatého), který byl jakožto postava světce vždy velmi významný i pro následující vývoj Ruska. Byliny ovšem nejsou plnohodnotným historickým pramenem, který by nám umožnil nahlédnout do nejzazších dějin ruského národa, o poznání důvěryhodnějšími poznávacími prameny jsou letopisy, které vznikaly na území staroruského státu zhruba v období od počátku 12. století. Mezi těmito letopisy stojí v první řadě, nejstarší a také z mnoha pohledů nejvýznamnější, se kterým se dále setkáme níže, *Повесть временных лет – Pověst dávných let*, známější

²²GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 7

²³Майков Л. *О Былинах Владимира цикла*, Санкт - Петербург, 1863, str. 1

²⁴Майков Л. *О Былинах Владимира цикла*, Санкт - Петербург, 1863, str. 1-62

v českém prostředí jako Nestorův letopis ruský.²⁵ Své pojmenování získal tento letopis z prvních slov, kterými autor v originále začíná text: „*Повѣсть временных лѣтъ готкуду естъпошла Рускаяземля и ктовъ Києвъ нача первъѣ княжити.*“²⁶ Český překlad by zněl: „*Pověst dávných let, odkud vzešla ruská země, kdo v Kyjevě začal první vládnouti a odkud ruská země má svůj původ*“²⁷

Autorem *Повести временных лет* byl mnich Nestor, který pobýval v Kyjevsko-Pečerském klášteře²⁸, kdy toto dílo bylo zadáno na výslovné přání Velkého knížete Vladimíra Monomacha někdy kolem roku 1110. Ovšem samotná tvorba letopisu i to jakým způsobem bychom z něj měli vyčíst, nám potřebné informace je proces složitější, než se na první pohled může zdát.

Text letopisu se nám zachoval v několika redakcích. Otázkou Pověsti dávných let, se intenzivně zabýval A. A. Šachmatov kdy ve své době rozlišoval tzv. Nejstarší redakci, což je originál pocházející z počátku 12. století z Kyjevsko – Pečerskélavry, tento se nám, ale do dnešní doby nezachoval. Text originálu, se ovšem zachoval v dalších redakcích, kdy nejpoužívanější je tzv. Druhá redakce – Lavrent'evskij letopis z roku 1377, která v sobě obsahuje originální text (možná s určitými změnami) a doplnění událostí dříve nezaznamenaných let, podobně je to i s redakcí tzv. Třetí – Ipaťevskij letopis z 15. století a Chlebnikovskij letopis z 16. století.²⁹

Letopisy zastávají velice významné místo, jelikož skrze ně poznáváme nejen události zaznamenané za letopiscova života, ale také fakta z období 9. století kdy Kyjevský stát teprve vznikal. Seznamují nás nejen s událostmi politického významu, ale také se společenským zřízením východních Slovanů a jeho dalším vývojem či o zemědělské úrodě.

“Hlavní důraz letopis klade na počátky existence Kyjevského státu, popisuje boje s Byzancí a Pečeněhy, přijetí křesťanství až po vládu Jaroslava Moudrého a jeho synů. Přestože je v řadě případů těžké odlišit zápis skutečné události od kronikářovy fikce, je

²⁵ S různými faktickými nepřesnostmi, zapříčiněnými překladem, se můžeme setkat v celé šířce zkoumaného tématu. Pověst dávných let pro českého čtenáře přeložil jako Nestorův letopis ruský, K. J. Erben v roce 1867.

²⁶ *Акад. А.А. Шахматов. Повестьвременныхлет и еееисточники. Стр. 9 - 26 [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=6383>*

²⁷ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus* Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 15

²⁸ Kyjevsko-Pečerská Lavra, světově významná památka UNESCO.

²⁹ *Акад. А.А. Шахматов. Повестьвременныхлет и еееисточники. Стр. 9 - 26 [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=6383>*

*Pověst základním pramenem k raným ruským dějinám.*³⁰ Nestorův letopis poté sehrává stěžejní roli v „bitvě“ dvou teorií o počátku Kyjevské Rusi, která se strhla v 19. století mezi významnými historiky zabývajícími se Ruskou tematikou. Tyto řádky nám velmi cenně poslouží v dalších částech této kapitoly.

3.1 VÝCHODNÍ SLOVANSTVO A NORMANSKÉ KMENY

Východní slovanstvo jako národ prošlo velice bouřlivým vývojem, níže se pokusíme stručně shrnout nejdůležitější skutečnosti vzniku východního Slovanstva.

Samotná pravlast Slovanského národa je dodnes řešenou otázkou velikého množství badatelů a existuje několik etnografických teorií. Všechny se ovšem shodují na tom, že Slovanské etnikum se objevilo v polovině prvního tisíciletí a usídlilo se na velkém území Evropy. Za předky východních Slovanů je považován od dob římských historiků a spisovatelů 1. - 2. století n. l. kmen Venedi. Právě již velcí římstí spisovatelé jako Tacitus a Klaudios Ptolemaios uvádějí ve svých dílech kmen pod názvem Venedové či Venétové, sídlící při povodí řeky Visly a na jižním břehu Baltského moře.³¹

Byzantský historik Jordanis udává první dochvaný písemný fakt o postupné tendenci sjednocování jednotlivých slovanských kmenů (kdy Slované označuje jako Anty): *„Roku 375 ostrogotský vůdce Vinitar – chtěje ukázat svou udatnost, vtrhl se zbraní v ruce na území Antů, ale byl jimi poražen. Nakonec se přece jen podařilo Vinitarovi Anty porazit a zajmout jejich knížete (regem) – Bože, kterého dal přibít na kříž spolu s jeho syny a 70 stařešinami. Tato událost tedy svědčí o tom, že už ve 4. Století n. l. měli Antové silné vojenské vůdce, kteří rozšířili svou moc, ne-li na všechny Anty, tedy alespoň na velmi značnou část“.*³²

Pozvolný rozpad slovanstva na jednotlivé kmeny, započal obdobím pádu Římské říše, kdy se Slované zapojili do známého mohutného stěhování národů ve 4. Století n. l., další impulsem pro počátek migrace, byl i vpád Hunů na sousední Gótská království. Mohutnější vlna stěhování pak nastala po vtrhnutí asijských Avarských hord v 6. Století n. l. Jedna z početných slovanských skupin se vydala jih na Balkánský poloostrov, kde se dále rozšiřovala až k hranicím Byzantské říše. Druhá pro tuto práci významnější skupina

³⁰ PEČENKA M.;LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str.13

³¹ SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 699

³² GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 448

zamířila na východ, zde se neseťkali s žádnou vojenskou silou, která by zabránila jejich postupu, a tak po menších počtech rozmístili po celé délce cesty spojující Baltské a Černé moře. Národy, se kterými se na své cestě střetli Finové a Litevci byly na výrazně nižším stupni společenského i hospodářského vývoje a velmi lehce si je podrobili a usazovali se na jejich území. Právě v této době zhruba od 6. století n. l. se Slovanský pranárod rozpadá na jednotlivé kmeny.³³

V 6. – 7. století n. l., už žily kmeny Slovanského národa ve větší části východní Evropy. V tomto období rozlišujeme podle Byzantských historiků Slovany západní, podle etnohistorika L. N. Gumiljova kmen Venedů, který se usídlil v severní části dnešního Běloruska, Slovany jižní nazývající se Sklavini a Slovany východní, které nazývaly Anty.³⁴ Tyto kmeny mezi sebou vedly neustále válečné konflikty a v tomto období jistě ještě nemůžeme mluvit o překonání kmenové roztržiténosti. Tendence k vytvoření pevnější centralizované jednotky jsou však patrné už v 6. století n. l. a to z důvodů silnějších sousedních nepřátel, kteří ohrožovali slovanské území častými nájezdy. Za těchto nelehkých podmínek se zformovaly jednotné slovanské kmeny obývající území od oblasti středního Dněpru až Černému moři.

V oblasti Kyjeva žil kmen Poljanů (odvozené od slova „поляна“, tedy pole, tj. step), kde už začínala oblast stepi. Na západ od Kyjeva žili Volyňané (své jméno získali po obsazení Volyňe v 6. století n. l.), kteří také nesli označení kmen Dulébi. Právě kmen Dulébi měl být tak výbojný, že obsadil v tomto období jižní stepi sahající k Černému moři. Povodí řeky Pripjati, která přítokem řeky Dněpru obýval kmen Drevljanů. V této oblasti byla hojnost lesního porostu, tudíž i nazvání Drevljané bychom mohli volně přeložit jako obyvatelé lesů. Od řeky Pripjati na sever až k území západní Dviny, tedy v oblasti jižního Běloruska se usadili Dregoviči (slovo „drjagva“ označuje močál, tj. bažinu). Na dalším přítoku Dněpru řece Desně osídlili Severjané a velmi rozsáhlé území při horním toku Dněpru obýval kmen Křivičů. Při řece Sože, přítoku Dněpru, se v 7. - 8. století n. l. rozšířili západoslovanští Radimiči. Další ze západoslovanských kmenů Vjatiči pak zaujímali povodí řeky Oky a její přítok řeku Moskva a nakonec oblast břehů jezera

³³ PIPES R. *Rusko za starého režimu*. Praha: Argo, 2004, str. 16

³⁴ GUMILJOV L.N. *Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin, 2012, str. 34

Ilhmenu, byla domovem ilhmenštých Slovanů, kteří se také označovali podle města Novgorod, novgorodští Slované.³⁵

Je bohužel pravda, že máme jen velice málo přesných informací o událostech politického života východního Slovanstva, letopisec Nestor ve svém díle zmiňuje první datovanou událost až k roku 859. K tomuto roku se váže autorova poznámka: „...brali daň Varjazi...na Čudech i na Slovanech i na Meranech i na Vesích i na Křivicích; Kozaré brali na Polanech na Severanech i na Vjatičích...“³⁶ Z této poznámky tedy, jasně dovodíme, že východní Slované nebyli na svém území sami, a co víc dokonce v polovině 9. století upadli pod daňovou povinnost. *Kozaré* jsou v této poznámce Chazaři, národ se kterým jsme se seznámili již výše. Chazaři byli sousedi Slovanů a je tedy logické, že nějaké vztahy udržovat museli. Kdo, se ale skrývá pod označením *Varjazi*? Pod tímto staroruským názvem se skrývá ruské označení příslušníků Skandinávsko-Germánských kmenů. Vzkvétající obchod na řece Volze, který v té době provozovali Chazaři, přilákal do těchto oblastí i výbojně Normany – Vikingy (Varjagy). Pro ně bylo celé 9. století jednou obrovskou a úspěšnou expanzí po celé, tehdy známé Evropě.

Ze Skandinávie se šířili po celé střední a západní Evropě a sužovali obyvatelstvo svými krvavými nájezdy, postupně dobývali Irsko, které padlo roku 820, Island získali roku 874 a celá severní Francii (dnešní Normandie) padla roku 911. Není tedy divu, že Normanská expanze dosáhla až na východ, zde na březích Ladožského jezera si vybudovali pevnost Aldeigjuborg, bylo to velmi strategické umístění pro další výboje a zmapování vodních cest. Tento průzkum byl, o to více významný jelikož v 8. století byly uzavřeny Středomořské obchodní cesty mezi Evropou a Blízkým Východem. K plavbě po říčních tocích používali ploché, prostorné lodě a velmi záhy objevili tzv. Saracénskou cestu – kdy se jedná o říční síť a suchozemských přechodů k řece Volze, která spojovala Baltské moře s Kaspickým. Normané navázali obchodní styky s Chazarským „obchodnickým“ národem a obchod na Saracénské cestě vzkvétal, dokazuje to i R. Pipesova poznámka: „*Poklady arabských mincí z 9. a 10. století objevené po celém Rusku a Švédsku svědčí o širokém dosahu a intenzitě těchto normanských obchodních aktivit. Arabský cestovatel Ibn Fadlán zanechal barvitý popis lodního pohřbu normanského („ruského“) náčelníka, jež*

³⁵SCHELLE, Karel a kol. Právní dějiny, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, str. 700

³⁶GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 449

spatřil v 10. století na Volze. ³⁷ Saracénská cesta, však nebyla jedinou obchodní cestou na Volze, další cestou byla tzv. Řecká. Tato cesta vedla po řece Dněpru k Černému moři a po něm do Konstantinopole. V ostatních částech Evropy se Normané pasovali do rolí vládců, ale v Rusku se převážně zabývali obchodem. Postupem času ovládli veškerý zahraniční obchod, který říční cesty nabízely. ³⁸ Utvářeli si své pevnosti, kdy nejvýznamnější sídelní oblasti byly kolem Řižského zálivu, kolem Ladogy, Trus na řece Visle, Wolin na Odře a Novgorod. ³⁹ Z těchto pevností se vydávali za Slované, na které pomocí síly uvalili tributy, tedy jak výše říká letopisec Nestor, brali daň. Ta se skládala z nejcennějších obchodních atributů, tedy otroci, kožešiny a vosk.

Pokud mluvíme, o obyvatelích budoucího Staroruského státu je nutné, abychom se zmínili o nejdůležitějším normanském kmenu, který byl usazen na jeho území. Jedná se o kmen Russů, Ruténů, Rosů, Rugů atd. Byli označováni různě. Tento kmen byl jisto původem tzv. Protošvédských Vikingů, kteří v 7. – 8. století expandují po celé Evropě. „*Svého času (po porážce Gótů) uprchli z části na východ a z části na jih, k dolnímu toku Dunaje, odkud dorazili do dnešního Rakouska a dostali se tam pod nadvládu Odoakerových Herulů (další osud této větve pro nás není zajímavý). Ta část russů, která se odsunula na východ, zde obsadila tři města, která se stala opěrnými body pro jejich další tažení. Byla to města Kujba (Kyjev), Arzania (Bělozero) a Staraja Rusa. Russově přepadali své sousedy a zabíjeli jejich muže. Zajaté ženy a děti prodávali obchodníkům.*“⁴⁰

Podle výše uvedených řádků L.N.Gumiljova byl tento kmen zvláště krutým, mohli bychom říci že Slované Russy jistě považovali za krvežíznivé lupiče. Je zde ovšem jeden fakt, který je nutný podotknout a nejlépe i několikrát podtrhnout: kmen Russů se na území budoucího Kyjevského státu usadil, měl své stálé pevnosti a vedle loupeživých výbojů, zde žil jako obyvatel této oblasti. Zatímco Normani – Vikingové byli kupci a obchodníci využívající říční cesty, nicméně se ale neustále vraceli do svých původních domovů.

L. N. Gumiljov také uvádí, že označení Varjag nebylo označení příslušníka kmene, ale zaměstnání. Varjag bylo dobové označení nájemného bojovníka. Tato myšlenka je

³⁷ PIPES R. Rusko za starého režimu. Praha: Argo, 2004, str. 47

³⁸ PIPES Richard Rusko za starého režimu, Praha: Argo 2004 str. 46-48

³⁹ DAVIES N. Evropa, dějiny jednoho kontinentu, Praha, Knižní klub Prostor, 2000 str. 309

⁴⁰ GUMILJOV L.N. *Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin, 2012, str. 35

v literatuře, která byla dostupná, zachycena pouze v jediné publikaci, nicméně je to myšlenka nejmodernější.

Na tomto místě je však nutné se pozastavit a uvědomit si, co jsme se o obyvatelích, budoucího ruského státu, vlastně dozvěděli. Víme, že zde bylo usídleno mnoho východoslovanských kmenů, tyto kmeny byly usedlé na velkém území, které sousedilo s významnou říší Chazarským Kaganátem na jihovýchodě, na východě se začínají objevovat kočovné turkické kmeny Pečeňhů, kteří v dalším vývoji sehraji významnou roli pro upevnění ruské státnosti. Sousedé ze Severovýchodu pak byly Volžští Bulhaři, ze severu proudili zástupy Normanů, západní sousedé byli polské kmeny a Maďaři a na jihu se pak rozkládala Byzantská říše. Jako pomůcku pro lepší orientaci, přikládá autorka mapu. Obchod na východoslovanských řekách ovládli Varjagové, kteří také podle mnoha autorů byli strůjci první Ruské státnosti. My si však téma zrození Kyjevského státu necháme na další odstavce této kapitoly, jelikož se ještě několika slovy zastavíme u společenského zřízení východních Slovanů, ze kterého se vyvine společenské zřízení Kyjevského státu.

3.2 SPOLEČENSKÉ ZŘÍZENÍ VÝCHODNÍCH SLOVANŮ

Společně se sociálním uspořádáním, šlo vždy ruku v ruce vlastnictví půdy, jakožto základní podstatou lidské existence, jelikož bez obdělání zemědělské půdy není možné, aby se jakýkoliv národ usadil a začal cestu k vývoji k právnímu státu. Je nutné si uvědomit, že geografická poloha oblastí budoucí Kyjevské Rusi, není nijak zvlášť vhodná pro zemědělství, mohli bychom dokonce říci, že východní Slované se usadili na místě zcela nehostinném. Přírodní podmínky, kde se střídaly hluboké lesy se stepní přímořskou oblastí a kontinentální podnebí s horkými léty a chladnou zimou, nebyly pro zemědělství příliš vhodné. Další zápornou roli hrají dešťové srážky, které jsou rozloženy naprosto opačně než vegetace a půda. Nejvíce srážek spadne v oblastech s nejchudší půdou a povětšinou $\frac{3}{4}$ ročních srážek spadne v druhé polovině léta, tedy v měsících kdy vše dozrává.

To je jistě příčinou R. Pipesovi poznámky: „Zvláštní zeměpisné i časové rozložení srážek je jednou z hlavních příčin skutečnosti, že Rusko mělo během celé písemně podchycené historie v průměru každou třetí úrodu špatnou.“⁴¹ Chudá zemědělská půda zajišťovala jen velmi špatnou existenci, ale přesto si budoucí Rusové zvolili zemědělství

⁴¹ PIPES Richard Rusko za starého režimu, Praha: Argo 2004 str. 20

jako hlavní zdroj své obživy. Možná právě toto rozhodnutí předků dnešního Ruského národa, v sobě skrývá odpověď na problémy, které sužovaly Rusko po celá století, a ani v dnešním moderním demokratickém státu 21. století úplně nevymizely. Ruský stát, a to i v dobách Kyjevské Rusi vždy musel uživit větší počet svých obyvatel, než pro kolik byl schopen soběstačně zajistit životní potřeby.

Pro veškeré Slovanské kmeny bylo typické, že svou obživu zajišťovaly na prvním místě pastevectvím, nejinak tomu bylo i u východních Slovanů, ale postupem času od výraznějšího chovu dobytka upustili. Příčinou právě byla velmi krátká zemědělská sezóna, dobytek ruského rolníka měl skoro o dva měsíce zkrácenou volnou pastvu než dobytek západní a tudíž nedosahoval takové kvality.⁴² V době vzniku staroruského státu, se rolníci věnovali tzv. žďáření, což je metoda vypálení ohraničené části lesa, kdy popel dodá do chudé půdy podstatné živiny. Tímto způsobem, se může okamžitě po vypálení půda zorat a osít, ale stačí pouze na několik sklizní, poté se vypálí zase další část lesa a pokračuje se od začátku. Tato primitivní zemědělská metoda, se velmi hodila do podmínek nekonečného lesa, také nejspíše tato metoda pomáhá vysvětlit rychlost, se kterou se Slované rozšířili po velice velkém území.

Základní sociální jednotkou východního Slovanstva byl kmenový svaz, který vázal rodinné příslušníky, v čele se stařešinou rodu. Slovanská osídlení byla opevněná hradiště, pod kterými se sdružovali komunity v okamžiku ohrožení. Tyto hradiště se stavěli, ve stepní oblasti z hlíny, v lesním pásmu pak ze dřeva a částečně z hlíny. Slovanské kmenové svazy, se sdružovali pod většími jednotkami, které nesli název *mir*. Několik *mirů* pak dalo další společenskou jednotku *plemja*⁴³. Vývojem se kmenové svazy pomalu rozpadají a nahrazují je tzv. Slovanské občiny (tedy ve své podstatě sousedské občiny)⁴⁴. Pojmenování pochází od ruského názvu orné půdy a luk (община, мир), kdy tato společenská jednotka sdružovala obyvatele, na základě společného držení půdy. Jednalo se tedy společné vlastníky zemědělské půdy. Slovanská opevněná hradiště byla prakticky menší vesnicí, tudíž nemohla příliš vzdorovat násilnickým nájezdům Normanů. S rozšířením normanského vlivu se na ruském území objevují první města, která znamenají novou formu osídlení. Se vznikem měst se začala rozvíjet řemesla.

⁴² PIPES Richard Rusko za starého režimu, Praha: Argo 2004 str. 18-30

⁴³ PIPES Richard Rusko za starého režimu, Praha: Argo 2004 str. 46

⁴⁴ Tato administrativně – společenská jednotka, se udržela v jistých obměnách, až do konce 19. století.

Postupem času, se z kmenových svazů, tedy sousedské občiny vyvinul třídní systém, který byl základem i pro třídní systém Kyjevské Rusi. Ze stařešinů, nejstarších či nejvlivnějších představitelů rodů, kteří stáli v čele občin, se vývojem stala knížata, která spravovala svou půdu. Další třídou byli knížecí družiníci a sluhové, ze kterých se vyvine postupem času bojarská šlechta, další skupinou pak byli rolníci, kteří byli na velkých majitelích půdy (na knížatech) zcela závislí. Samostatnou složkou pak byla vrstva otroků, kteří byli v první řadě vývozní artikl, pocházeli z výbojných útoků na sousedské občiny.

3.3 ZROZENÍ KYJEVSKÉHO STÁTU A TEORIE JEHO VZNIKU

Pokud hovoříme o zrození Kyjevského státu, musíme se rozpomenout na úvodní odstavce této kapitoly, kdy jsme hovořili o letopisu *Повесть временных лет*. Zde nám letopisec Nestor předkládá legendu o zakladateli Kyjevského státu Rurikovi (Рюрик-Рjurik)

„И изгнали варягов за море, и не дали им дани, и начали сами собою владеть, и не было среди них правды, и встал род на род, и была у них усобица, и стали воевать друг с другом. И сказали: «Поищем сами себе князя, который бы владел нами и рядил по ряду и по закону». Пошли за море к варягам, к руси. Те варяги назывались русью, как другие называются шведы, а иные — норманны и англы, а еще иные готы — вот так и эти. Сказали руси чудь, славяне, кривичи и весь: «Земля наша велика и обильна, а порядка в ней нет. Приходите княжить и владеть нами». И избрались трое братьев со своими родами, и взяли с собой всю русь, и пришли прежде всего к славянам. И поставили город Ладогу. И сел старший, Рюрик, в Ладоге, а другой — Синеус, — на Беломозере, а третий, Трувор, — в Изборске. И от тех варягов прозвалась Русская земля. Через два года умер ли Синеус и брат его Трувор. И принял всю власть один Рюрик и пришел к Ильменю, и поставил город над Волховом, и назвал его Новгород, и сел тут княжить, и стал раз давать мужам своим волости и города ставить — тому Полоцк, этому Ростов, другому Белоозеро. Варяги в этих городах — находники, а коренные жители в Новгороде — славяне, в Полоцке — кривичи, в Ростове — меря, в Белоозере — весь, в Муроме — мурома, и над теми всеми властвовал Рюрик.“⁴⁵

⁴⁵ *Повесть временных лет; Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова* [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4869>

“ I vyhnali Varjagy za moře a nedali jim daň, i začali si samy sobě vládnouti, ale neměli mezi sebou zákona, povstal rod na rod, byli u nich spory, i stali mezi sebou bojovati. I řekli: Najdeme si sami sobě knížete, kterým nám bude vládnout a soudit podle zákona. Pošli za moře k Varjagům, k Rusům. Tito Varjazi se nazývali rusjové, jako jiní se nazývají švédové, a jiní – normany a angly, a ještě jiní góti – tak jako tihle. Řekli rusu Čudi, Slované, Křiviči: Země naše veliká jest a oplývá vším, ale řádu v ní není, i pojdte panovati a námi vládnout. I vybrali se tři bratři i s rody svými, pojali sebou všechny Rusi a přišli. I přijal celou vládu jeden Rurik a přišel k Ilmenu, i postavil město nad řekou Volchov, i nazval ho Novgorod, i začal zde vládnouti, i začal mužům svým rozdávat vlády nad městy- tomu Polotsk, tomu Rostov i dalšímu Bělozero. Varjazi ve městech – jsou příchodzí, ale první osadníci jsou v Novgorodě Slované, v Polotsku – Křiviči, v Rostově – Merané, v Bělozero – Vesi, v Muromě – Muromci; a nad nimi nad všemi panoval Rurik“⁴⁶

Takto tedy zní zápis v Nestorově letopisu, a díky jeho překladu ze staroruštiny v 19. století, se rozhořel vědecký spor, který v jistých kruzích doutná ještě do dnešní doby. Jedná se o spor, zda první stát a státnost dali ruskému národu Normanské kmeny nebo zda je zápis v letopisu mylný a první ruský stát si utvořili na svém území Slované sami. Byl to tedy souboj dvou teorií zrození Kyjevského státu mezi Normanskou teorií a tzv. Antinormanskou teorií.

Základ normanské teorie položil historik Gottlieb Siegfried Bayer, který tvořil první generaci učenců působících v Petrohradské akademii věd.⁴⁷ Vyslovil totiž hypotézu, ve spisu *De Varagis*, že první vládnoucí dynastie Rurikovců je normanského původu. K jeho hypotéze se přidal další německý učenec Gerhard Friedrich Müller, ten roku 1749 zformuloval práci s názvem *Origines gentis et nominis Russorum*. Tato práce byla vydána roku 1772 a proti jejímu vydání se ostře bránil Lomonosov. Bayerovy a Müllerovy myšlenky rozvinul na přelomu 18. a 19. století August Ludwig von Schlözer, kdy na základě důkladného studia Něstorovy *Povestivremennych let* zformuloval ucelenou normanskou teorii. Zásadním dílem, kde byla tato teorie vyjádřena, byla jeho pětidílná (nedokončená) práce *Nestor Russische Annalen* (1802-1809). Důraz v normanské teorii je

⁴⁶ Překlad originálu z části autorkou a z části použit překlad z díla: ERBEN K. *J.Nestorův letopis ruský*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1952 str.34

⁴⁷ Petrohradská akademie věd, byla založena roku 1725, za velkého přispění cara Petra I. Jelikož, ale nebyl dostatek ruské inteligence, zvali se do Ruska vědci z celého světa. První generace ruských vědců se objevuje až ve 40. letech 18. století.

dán právě na onen odstavec v Pověsti dávných let, kdy Slované poslali pro knížete - Varjaga⁴⁸

Neoddiskutovatelné je, ale prostředí v jakém normanská teorie byla zformována. Do Petrohradu byli pozváni němečtí učenci v době, kdy zuřila Švédská válka a jsou cítit, právě jisté tendence záměrného zpolitizování normanského původu Rurikovců.

Jak už jsme uvedli výše, Ruský národ vždy zbožňoval své Kyjevské období, a proto se uvedením normanské teorie rozbouřily vody slovanského nacionalismu. Tuto hypotézu slovanští nacionalisté interpretovali jako slovanskou méněcennost a neschopnost ruského národa.

V čele antinormanského hnutí stál M. V. Lomonosov, který sice historikem nebyl, ale jako vůdčí osobnost slavjanofilů zaštiťoval protiargumentaci. Slavjanofilové odmítli připustit jakýkoliv cizí zásah do vzniku ruské státnosti, a tak hledali jiná vysvětlení. To, že Normanské kmeny v Kyjevské Rusi žili, bylo nepopíratelné, stejně tak jako podle nejstarší písemné památky Nestorova letopisu byl Rurik Varjag. Museli tedy nalézt důkaz, že Varjagové nebyli Skandinávského původu. Rozpracovalo se několik teorií, některé hledali původ Varjagů u Slovanů, některé u Gótů a další u Chazarů.

Na konci 19. století začalabýt normanská teorie akceptována většinou vědecké komunity a to ruskými historiky. Po nástupu J. V. Stalina k moci, se však tento spor znovu rozpoutal a sovětsští historikové odsoudili normanskou teorii jako celek. Jako další ohnisko sporu můžeme spatřovat rozdílný etymologický původ slova Rus:

Normanisté říkají:

- Slovo Rus pochází z finského slova Ruotsi, které dodnes Finové používají pro Švédy.⁴⁹
- Stejně tak původ jmen členů rurikovské dynastie na severu: Helge – Oleg, Ynvar – Igor, Valdemar – Vladimír je také severský.⁵⁰

Antinormanisté:

- Sovětský historik B.A.Rybakov, specialista na rané ruské dějiny, dokazuje na základě textu Nestorovy kroniky, že Rus je pouze jiné označení pro

⁴⁸B.B. Мавродин. Борьба с норманизмом в русской исторической науке [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://rutenica.narod.ru/norman.html>

⁴⁹ PEČENKA M.; LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str. 12

⁵⁰ PEČENKA M.; LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str. 12

východoslovanské etnikum Poljany, které žilo v okolí Kyjeva (Rybakov je považuje za kmenový „supersvaz“).⁵¹

V dnešní době se historici, filologové, etnografové, archeologové nepopíratelně shodují na tom, že Skandinávské kmeny sehráli na politickém vývoji Kyjevské Rusi svou roli. Současný německý historik a etnograf D. Schorkowitz potvrzuje tvrzení L. N. Gumiljova, se kterým jsme se setkali výše. Jelikož tvrdí, že finské pojmenování Routsí patřilo severskému obyvatelstvu, které přicházelo do východní Evropy kolonizovat neosídlené oblasti. Kdežto Varjagové byli příslušníci elitních oddílů ozbrojených dálkových kupců.

Tito skandinávští Rusové, kteří se usadili jižně od Finského zálivu, byli brzy asimilováni Slovy. Etnonymum slova Rus se zachovalo a později se stalo pojmenováním pro území, na kterém vládli Rurikovci, i pro jeho slovanské obyvatelstvo.⁵²

Rurik, tedy onen pololegendární první Velký kníže a zakladatel Kyjevské Rusi, mohl být původem Rus, tedy příslušník kmene, který se asimiloval do slovanského prostředí. Musel prokazovat velice výrazné, jelikož jistě musel sjednotit veliké množství mužů na svou podporu.

Skutečnost, že je v Nestorově letopisu označen jako Varjag, by mohla být objasněna tím, že do tohoto elitního oddílu byl přijat, vykonával tedy funkci Varjaga – bojovníka a kupce jako své zaměstnání. Jako náčelník (nebo vůdce) se roku 862 nám neznámým způsobem zmocnil Novgorodu. Ať už to bylo doopravdy na pozvání ostatních knížat, nebo vojenskou silou se již bohužel nikdy nedozvíme.

Rurik měl údajně styky s Pobaltím a cestoval za svého života do Dánska, kde údajně měla proběhnout audience u franckého krále Karla Lysého, tato cesta měla proběhnout ještě před chopením se moci v Novgorodu.

Existuje také na základě Nestorova letopisu legenda o Rurikových bratřích Sineovi a Truvorovi, ale je to pouze nepochopení slov v textu letopisu. Nejedná se o jména bratrů

⁵¹Происхождение восточных славян и образование Киевской Руси в переоценке постсоветской историографии [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://history.spbu.ru/userfiles/RA_Ditmar_2010_1.pdf

⁵²Происхождение восточных славян и образование Киевской Руси в переоценке постсоветской историографии [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://history.spbu.ru/userfiles/RA_Ditmar_2010_1.pdf

(tyto jsou ruské zkomoleniny), ale o označení sine hus a thruvoring. Kdy slovo sine hus, označuje Rurikovo příbuzenstvo a thruvoring jeho družiníky. "

Text Nestorova letopisu, tedy bude znít: „*И избралис ѣтрое братьев со своими родами, и взяли с собою всю русь, и пришли прежде всего к славянам.*“⁵³ Překlad: „*I vzal své příbuzné i družiníky se svými rody, vzali sebou všechny Rusi, i přišli ke Slovanům.*“⁵⁴ Družiníky poslal kníže do Izborska, kde se usídlili a své příbuzné usídlil na Běloozeru.

V Novgorodu Rurik zakládá svou dynastii, kde bude vládnout až do své smrti roku 879, kdy po sobě zanechal syna jménem Igor, Skandinávsky *invar* znamená mladší.

Igor byl však v době otcovi smrti, ještě dítětem, ujal se vlády Oleg. Vojvoda Oleg má své jméno opět Skandinávského původu, kdy je slovo Helgi vlastně šlechtický titul, kdy znamenalo *vojenský vůdce* nebo dokonce *čaroděj*. Kníže Oleg, ale zahájil politicky významné tažení „od Varjagů k Řekům“ kdy na svém tažení zabral pod svou a Igorovu vládu město Smolensk.

Poté roku 882 oddělil velkou družinu, která dostala za úkol podrobit si město Kyjev, v té době tam sídlila posádka Rusů, kteří se odmítli podrobit Velkým knížatům, tuto posádku vedl bojovník Askold. Vůdce Slovanů Dir a Rusů Askold byli Olegovou léčkou vylákáni a zabiti, poté obyvatelé Kyjeva pokorně vstoupili pod moc knížete Olega. Tažení pokračovalo obsazením města Pskov. Konečné upevnění postavení dynastie Rurikovců bylo zasnoubení Igora se pskovskou šlechtičnou Olgou (opět víme pouze titul nikoliv vlastní jméno).⁵⁵

⁵³ *Повесть временных лет; Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова* [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=4869>

⁵⁴ Autorčin originální překlad.

⁵⁵ GUMILJOV L.N. *Od Rusi k Rusku*. Praha: Dauphin, 2012 str.34-37

4 STÁT A SPOLEČNOST KYJEVSKÉ RUSI X. – XI. STOLETÍ

Staroruský stát prošel významným vývojem, od okamžiku kdy Veliký kníže Oleg oženil malého careviče Igora se pskovskou šlechtičnou Olgou, se na Kyjevském knížecím stolci vystřídala, už tři knížata a dokonce jedna kněžna. Kněžna Olga, vládla jako kněžna-regentka po zrádné vraždě jejího manžela. Spravovala Kyjevskou Rus celých sedmnáct let, dokud její syn, budoucí veliký dobyvatel Svjatoslav Igorevič, nedosáhl dospělosti. Roku 957 se kněžna Olga vydává do Cařihradu, kde je přijata Byzantským císařem Konstantinem VII., nechává se pokřtita přijímá jméno Helena. Kněžna Olga se jako první pokusila po návratu z Byzance, zavést křesťanství jako státní náboženství Kyjevského státu, bohužel však neúspěšně.⁵⁶

Po kněžně Olze nastupuje k moci její syn Svjatoslav Igorevič. Za jeho vlády bylo území Kyjevského státu rozšířeno k řece Volze a severní Kavkaz. Jeho vojenským tažením skončila existence Chazarského kaganátu. Důsledkem rozvrácení Chazarského státu však bylo vtrhnutí výbojných Pečeněhů.⁵⁷ V době kdy kmen Pečeněhů už pomalu vstupoval do oblasti velké stepi.⁵⁸ Veliký kníže Svatoslav odpoví roku 967 na žádost o vojenskou pomoc Byzantskému císaři Nikeforovi, proti balkánským Bulharům. Pomoc sice poskytl, ale zachoval se zcela proti kdy uzavřeným mírovým a dohodám. Myšlenka na rozšíření ruského území, až na Balkán, byla příliš lákavá, je však nucen se svým vojskem předčasně odtáhnout, jelikož Kyjev ohrožovaly hordy Pečeněhů. Po zklidnění domácí situace, se kníže Svjatoslav vrací do Bulharska, toto tažení se mu však stane osudný. Byzantská říše zasáhla velmi tvrdě, kníže Svjatoslav je nucen vzdát se svých balkánských nadějí a uzavřít v roce 971 potupnou mírovou smlouvu, bohužel při návratu do Kyjeva byl u dněperských břehů zrádně zabit Pečeněhy.⁵⁹

Kníže Svjatoslav měl tři syny Jaropolka, Vladimíra a Olega, kdy Velkým knížetem kyjevským se stal nejstarší, Jaropolk Svjatoslavič. Nicméně bratrské vztahy byly velmi napjaté a vyvrcholily bratrovražedným mocenským konfliktem roku 977, při němž zemře nejmladší z bratrů Oleg a druhý bratr Vladimír prchá do Skandinávie. Za dva roky se však do ruské země vrací s najatými Varjagy, porazil bratra Jaropolka a nastoupil na knížecí

⁵⁶ PEČENKA M.; LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str. 11

⁵⁷ PEČENKA M.; LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str. 12

⁵⁸ ZAJACZKOWSKI, W. *Rusko a národy: osmý kontinent: náčrt dějin Euroasie*; Misgurnus, 2011 str. 11

⁵⁹ ЗИМИН А. А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 61-62

stolec. Po dramatickém nástupu k moci, se však Veliký kníže Vladimír ukáže jako výborný státník, prozíraví na poli mezinárodní politiky. Za jeho vlády se stalo křesťanství oficiálním státním náboženstvím Kyjevské Rusi. Sám přijímá svátost křtu a rozkazuje, aby každý obyvatel města Kyjeva byl pokřtěn v řece Dněpru. Rozhodl se vystavět chrám sv. Bohorodičky, který se stane symbolem ruské ortodoxní křesťanské víry.⁶⁰

Kdy letopisec uvádí k roku 991: „*A potom Vladimír živ byl v zákoně křesťanském. Umínil si vystavěti chrám přesvaté Boží rodičky, a posla přivedl mistry z Hřek ... I počal stavěti, a jakmile skončil stavbu, ozdobil ji obrazy a poručil ji AnasasijoviKorsuňskému, i kněze Korsuňské ustanovil, aby sloužili v ní, vzdav tu vše, co byl vzal v Korsuni, obrazy, i nádoby chrámové, i kříže ... Léta 6504 Vladimír, vida chrám dokonany, všel do něho pomodlil se Bohu ... A když se pomodlil, řekl takto: Aj, daruji chrámu tomuto svaté Boží Rodičky ze jmění mého i z měst mých desátou část. A napsav přísahu, položilo ji v tom chrámě, řka: 'Jestliže kdo toho poruší, ať bude proklet.'*“⁶¹

Veliký kníže Vladimír měl celkem dvanáct synů, které podělil mocí nad městy a oblastmi. Kyjevskou Rus neustále tyranizovaly ozbrojené nájezdy Pečeněhů, kníže Vladimír tedy vyslal svého syna Borise, aby proti nim zakročil silou, sám se též vydal na válečné tažení, ale cestou onemocněl a v Berestově 15. Července roku 1015 zemřel. Jeho smrt vyvolala pak mezi jeho syny bratrovražedný boj o nástupnictví na knížecí stolec.

Vlády se roku 1015 zmocňuje Svjatopolk Prokletý, který nechal bez milosti zavraždit tři své bratry. Kníže Svjatopolk byl zetěm polského krále Boleslava Chrabrého, který podporoval svého zetě, v boji o knížecí stolec.

V opozici proti knížeti Svjatoplokovu stál jeho bratr Jaroslav, byl donucen k útěku do Skandinávie, ale vrací se do vlasti s Varjažskými žoldnéry. Boje mezi bratry trvali celé čtyři roky, kdy roku 1019 definitivně vítězí Jaroslav. Usedá na knížecí stolec a svou vládou, zajišťující kulturní rozmach, posílení postavení Kyjevské Rusi na poli mezinárodní politiky a skoro dvacet let relativního klidu, si právem zasloužil své přízvisko *Moudrý*.⁶²

⁶⁰ GUMILJOV L.N. Od Rusi k Rusku. Praha: Dauphin, 2012, str. 66 - 70

⁶¹ ERBEN K. *J.Nestorův letopis ruský*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1952 str. 98

⁶² GUMILJOV L.N. Od Rusi k Rusku. Praha: Dauphin, 2012, str. 71- 80

4.1 JAROSLAV MOUDRÝ – KNÍŽE A POLITIK

Postava Velkého knížete Jaroslava I. Moudrého, je jistě jednou z nejvýznamnějších postav Velkých knížat Kyjevské Rusi. Pozvedl ruský stát na úroveň tehdejší středověké Evropy. Svou politikou zajistil skoro dvacet let nebývalého klidu, který byl pro Kyjevskou Rus zcela novým zážitkem. Jelikož od zrození Kyjevského státu, máme jediné správy v letopisech o ozbrojených konfliktech mezi Rurikovci.

Velký kníže Jaroslav poskytl klid bez větších válečných konfliktů a bojarských sporů, a tím pomohl Kyjevské Rusi vzkvétat. V této době vzniklo, nespočet kulturních památek, vždyť právě kníže Jaroslav, stojí u zrodu první kodifikace zvykového práva na Rusi, u vzniku nejdůležitější právní památky, přes kterou se celou tuto práci snažíme uchopit. Dařilo se řemeslům a obchodu.⁶³

Jaroslav se však zapsal i na poli mezinárodní politiky. Podpořil zahraniční styky se střední a západní Evropou a to hlavně díky důmyslné sňatkové politice.

Polsko

Velmi dobré styky, se udržovali s v Jaroslavově době s Polskem. Bylo to zapříčiněno zásahem Rusi do vývoje Polského státu. Kníže Jaroslav totiž poskytl vojenskou pomoc Kazimírovi t.z.v. Obnoviteli Polska. Tímto krokem Kyjevská Rus pomohla obnovit Polský stát, který byl v celkově v politickém úpadku. Na stvrzení vlivu Kyjevské Rusi v polských záležitostech a přátelských vztahů, dal Kazimírovi za manželku jednu ze svých sester.⁶⁴

Čechy

Vztahy mezi Čechy a Kyjevskou Rusí, měli hlavně obchodní charakter. Z různých pramenů, se dovídáme, že na Rus z Čech proudilo sklo, olovo, koně a stříbro. Naopak Kyjevská Rus vyvážela do Čech kožešiny, med a vosk. Tento obchod plynul i za dob knížete Jaroslava. O Kyjevské Rusi 10. století však najdeme zmínku v listině českého knížete Boleslava II., je poznámka, že se české hranice dotýkaly Haličsko-Ruské země.⁶⁵

⁶³ ДАНИЛЕВСКИЙ И. Н., МЕЛЬНИКОВ Е. А. Ярослав Мудрый и его эпоха, Москва, 2008 стр. 202-215

⁶⁴ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 495

⁶⁵ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 496

Německo

V době kdy vojenské oddíly knížete Jaroslava pomáhají Kazimírovi k polskému knížecímu stolci, vysílá taktéž poselstvo do Svaté Říše Římské, aby uzavřel spojenectví s císařem Jindřichem III. Ruské poselstvo přineslo návrh na sňatek Jindřicha s Jaroslavovou dcerou, tento sňatek se sice uskutečnit nepodařil, ale později bylo uzavřeno mnoho sňatků Jaroslavových synů s německými šlechtičkami z významných rodů. Kromě faktu, že bylo Jaroslavem Moudrým vysláno do německého státu poselstvo, se nám dochovaly zmínky o obchodních vztazích. Tento čilý obchod připomíná německá právní památka tzv. Raffelstettenský celní řád z roku 903, ve kterém jsou stanoveny poplatky pro ruské kupce obchodující cestou přes Krakov a Prahu, s medem, kožešinami, voskem a otroky.⁶⁶

Francie

Vztahy s Francií, asi nejlépe dokladuje vrchol Jaroslavovy sňatkové politiky. Kdy docílil toho, že si francouzský král Jindřich I. vzal za manželku dceru Jaroslava Moudrého, Annu. Královna Anna se stala matkou budoucího krále Filipa, kterého provázela i na počátcích jeho panování, kdy se zachovaly její vlastnoruční podpisy na státních francouzských listinách.

Skandinávie, Pobaltí

Jestli o nějaké zemi můžeme říci, že byla s kyjevským státem v těsném kontaktu, byly by to určitě Skandinávie a Pobaltí. Mnohokrát Jaroslav využil mocnou vojenskou sílu skandinávských Varjagů. Pomoc však byla vzájemná norský král Olaf, v době svého vyhnanství z Norska našel v Kyjevě útočiště a jeho syn s ruskou pomocí vytáhl znovu do Norska, kde usedl znovu na královský trůn. Jaroslav sám měl za manželku švédskou princeznu Ingigerdu, dceru švédského krále Olafa. Není tedy divu, že na Kyjevském knížecím dvoře se vyskytovalo mnoho skandinávských šlechticů. Za zmínku stojí Viking Harald, který měl za sebou slavná tažení na Itálii a Sicílii a stal se později králem Norska. Viking Harald měl za ženu jednu z Jaroslavových dcer Alžbětu, na jejíž počest složil oslavnou píseň, čítající 16 slok, a jejíž se text se nám do dnešní doby zachoval.⁶⁷

⁶⁶ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 497

⁶⁷ ДАНИЛЕВСКИЙ И. Н., МЕЛЬНИКОВ Е. А. Ярослав Мудрый и его эпоха, Москва, 2008, стр.78-134

Dá se tedy říci, že knížecí dvůr a celá Kyjevská Rus byla vždy ovlivněna hlavně Skandinávií, jistě je to taky jeden z důvodů proč letopisci té doby, dávali právě na vše, co bylo spojeno s touto zemí veliký důraz.

4.2 SPOLEČENSKÉ VZTAHY V KYJEVSKÉ RUSI PODLE RUSKÉ PRAVDY

Nejvěrnějším pramenem skrze něho budeme poznávat společenské vztahy na území Velkoknížectví Kyjevské Rusi, je jistě jeho památka Ruská pravda Jaroslava Moudrého. Jelikož, se již zabýváme společností obyvatelů Rusi, mohli bychom již použít společenskými vztahy ruského národa, ale tento termín ještě na přelomu 10. a 11. století ještě není úplně přesný. Stále se všechny kmeny usedlé na území Kyjevské Rusi a poddané Velkému knížeti, zcela neasimilovali a Kyjevská státní moc byla vůči nim tolerantní. Jak uvidíme níže, zákoník Ruská pravda definuje výčet všech společenských skupin.⁶⁸

Již ve svém prvním článku Ruská pravda uvádí výčet společenských vrstev, kdy na prvním místě stojí vrstva vládnoucí, tedy kníže a bojarstvo. Na místě druhém, stojí vojáci, svobodní rolníci a kupci a na posledním stupni žebříčku středověké společnosti stojí otroci - cholopy.

4.2.1 KNÍŽE A BOJAŘI

Kdy na prvním místě stojí nejvyšší vrstva společnosti. Tvoří ji Velký kníže, který se opírá o svou družinu. V počátcích raného Kyjevského státu se jednalo povětšinou o družinu Varjažských bojovníků, ale postupem času, se měnilo i složení družiníků, kdy se k blízkosti knížete sdružovali i příslušníci místního obyvatelstva. Z potřeby vhodných mužů na zastávání státních úřadů se družina knížete začíná dělit na bojari a děti bojarstve. Bojaři byla skupina starších družiníků, kteří zastávali vysoké posty a knížecí úřady a zasedali v knížecím poradním orgánu tzv. duně. Samotnou vojenskou obranu zajišťovali příslušníci mladší družiny.

⁶⁸ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 113-115

V 11. století se začal vytvářet velký soukromý pozemkový majetek, kdy se představitelé vládnoucí třídy obyvatelstva stávají velkými pozemkovými vlastníky. Bojaři se tímto vývojem stávají vysokou šlechtou, kdy od knížete dostávají darem rozlehlé pozemky, ty ovšem nejsou vázány žádnou povinností a označují se typem votčina. Tímto vývojem se bojarská šlechta dostává výraznou ekonomickou moc, která jde ruku v ruce s touhou usilovat o podíl na politice moc státu. Byly tu zde také tendence se od knížecího vlivu zcela emancipovat.⁶⁹

Osamostatnění se od politické moci Kyjevského státu, se podařilo ve městě Novgorod, které bylo tam ekonomicky samostatné, si o všech vnitřních záležitostech rozhodovali Novgorodčané a Velký kníže kyjevský byl pouze reprezentativním panovníkem.⁷⁰

4.2.2 ČELED'

Toto pojmenování shrnuje všechno obyvatelstvo, které pracuje na pozemku majitele votčiny. Jsou tedy závislí na pozemku, jelikož prodávají svou práci. Čeled', v sobě zahrnuje závislé obyvatelstvo, které je svobodné i ne svobodné. Pod tímto pojmem se tedy skrývají všechny typy obyvatelstva pracující vrstvy: cholopy, rjadoviči, zákupové i závislí smerdi (rolníci).

Termín čeled' pochází z Ruské pravdy, v nejstarší pravdě jmenují čeled' dva články 11 a 16.

Čl. 11. „Ukryje - li se čeledín buď u Varjaga nebo u Kolbjaga a jestliže po třech dnech ho nevyvedou, a pán mezitím ho pozná třetího dne, tu může vzíti svého čeledína a 3 hřivny za bezpráví od toho, kdo ho skrýval.“⁷¹

Čl. 16. „Jestli někdo, poznáv svého čeledína, chce si ho vzíti, tu musí být odveden k tomu, od koho ho koupil a ten se obrátí k druhému a druhý k třetímu; tu řekniž třetímu: ty vrať toho svého (mého) otroka a hledej své peníze u očitého svědka.“⁷²

⁶⁹ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 116-138

⁷⁰ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 138- 152

⁷¹ TITOV Chrestomatija

⁷² Chrestomatija

Takto bychom mohli dále pokračovat i obšírnou pravdou, kde zmiňuje soudní poplatky, stanoví 9 kun na propuštění čeledína.

4.2.3 CHOLOPY

Otroci, v ruském prostředí cholopy, byli v první řadě důležitým obchodním artiklem. Obchodovalo se s nimi čile na ruském území již v období před vzniknutím státu. Cholopy byli součástí čeledě, pracovali pro svého pána, stejně jako neotrocká čeled'.

Ruská pravda pro ně vyhrazuje mnoho samostatných článků. Jejich faktické postavení ve společnosti, je takové že zauímají postavení věci a jsou zcela závislí na vůli svého majitele. Cholop je zbaven veškerých práv a za chlopovy činy odpovídá pán.

Ruská pravda rozlišuje instituty počátků otroctví. V první řadě stojí zajetí, při válečném tažení, dalším institutem počátku je sňatek, nesplacená půjčka, spáchání zločinu, kdy jako trest je upadnutí do otroctví nebo institut dobrovolného poddanství.

Během středověku se však i postavení otroka změnilo: „*Především chci zdůraznit ten nesporný názor, že i Rus, stejně jako každá feudální země, zná proces přeměny otroka v nevolníka, t. j. servage, že termín cholop má v našich pramenech dva významy, širší a užší. Cholopem v užším smyslu rozuměli otroka (úplný cholop), v širším smyslu nazývali cholopem každého závislého člověka.*“⁷³

Ruská pravda jako zákoník na Rusi, mění ve své Obšírné redakci právní postavení cholopů. Ve zvykovém právu, cholop nikdy nemohl být subjektem trestního práva a zde, jej kodifikace fakticky zařazuje do vrstev obyvatelstva. Od okamžiku platnosti Obšírné redakce Ruské pravdy, může cholop přinést svědectví, které bude bráno jako důkazní prostředek.

Tyto normy Ruské pravdy daly cholopům právní status a tímto, také otevřely pozvolnou cestu k přeměně chlopství k nevolnictví.⁷⁴

⁷³ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 173

⁷⁴ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 169 - 188

4.2.4 RJADOVIČI

Je to takový druh obyvatelstva, který bychom mohli zařadit pod širší termín čeled'. Rjadoviči byli závislí na pozemkových vlastnících, jelikož je k nim vázala smlouva. Někteří autoři uvádí, že Rjadoviči byli vlastně druhem smluvních otroků, jelikož žili (po rjadu) podle smlouvy u kohokoliv, s kterým byla smlouva uzavřena. Jiní autoři rjadoviče považují za nesvobodné nižší služebníky na knížecích a bojarských statcích.⁷⁵

Institut rjadovičů je jevem nově vzniklé feudální společnosti, jako výsledek rozkladu patriarchální občiny. Jedná se o ty, kteří byli ještě donedávna svobodní členové občiny a byli, nějakým způsobem zbaveni možnosti pracovat vstupovali do smluv (do rjadu, do služby). Obširná pravda uvádí pak fakt, že samotné právní postavení rjadoviče nebylo nijak významné, v člancích 25 a 26 stanoví za rjadoviče knížeti 5 hřiven stříbra, stejně tak jako za cholopa a tato suma je vyjádřena náhrada hospodáři, zabitím čeledi, tedy v tomto případě rjadoviče.⁷⁶

4.2.5 ZÁKUPOVÉ

Typ vrstvy obyvatelstva, který se označuje jako zákupové, byl dříve předmětem ostrých dohad historiků, pracujících na otázkách společnosti feudální Rusi. Pro náš účel, ale postačí definice zákupů pomocí článků Ruské pravdy. Jistá definice se nám jistě nabízí při myšlence, nad původem jména *zákup*. Staroruština je sice jazykem složitým, tím více pro středoevropana, učící se ruský jazyk pouze jako další cizí, ale jistě je velmi nasnadě význam slova *zákup*. Vždyť, podobnost slovanských jazyků je ve své podstatě veliké. Zákup – tedy od slova koupě, nám dává jasnou predikci, že tento obyvatel byl zakoupen, čili podléhal opět pod moc pozemkového vlastníka, který si ho zakoupil. Jak se dozvídáme níže zákupem je označován takový člověk, který upadl pro dluh do služby.

⁷⁵ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 190-192

⁷⁶ ЗИМИН А.А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 121-137

„Zákup je závislý člověk, který žije v těžkých podmínkách závislosti. Je to jedna z obvyklých kategorií feudální závislosti obyvatelstva, v jaké žili všichni bezprostřední výrobci ve středověku.“⁷⁷

Ruská pravda se ve své Obširné redakci věnuje zákupům v článku 56, který uvádí: „ Jestli zákup uteče od svého pána, stává se tímto plným cholopem. Jestliže se vzdálil, proto aby běžel ke knížeti nebo soudcům, že nestrpí křivdy na něm konané, to se nestává otrokem, ale bude jeho případ souzen“⁷⁸

Tento výše uvedený článek nám vypovídá, že zákup se již zcela zjevně vyděloval ze třetí nejnižší vrstvy obyvatelstva. Jeho právo na soudní proces je důkazem toho, že se narodil jako svobodný rolník spadající do druhé společenské vrstvy obyvatelstva.

4.2.6 SMERDI

O žádné jiné části společnosti staroruského státu nebylo zpracováno více vědeckých prací ruskými badateli, než právě o smerdech. Vědci se snažili nalézt jednotnou právní definici smerda jako příslušníka společenské vrstvy, je to však s nedostatkem poznávacích pramenů skorou nemožné. V dnešní době se autoři přiklánějí k názoru, že označení smerd nemá přesně určitou společenskou skupinu, která by se pod tento pojem dala podsunout.⁷⁹

Víme, že smerdem, byli označováni vždy zemědělci. Kdy se jejich právní postavení lišilo mírou závislosti na vlastních půdy. Existovali svobodní rolníci, kteří byli malými vlastníci svého pozemku, pokud měli takové štěstí a půdu na níž pozemek ležel, neprojevovala zájem knížata. Postupem času, ale tito nezávislí rolníci, museli upadnout, alespoň do závislosti pronájmu půdy, jelikož rustikalizace bojarů, tedy velkých pozemkových vlastníků votčiny, započala již na 10. století.⁸⁰

Ruská pravda uvádí smrerdy ve velice důležitém článku. V Obširné pravdě v čl. 90 je zachyceno toto ustanovení:

⁷⁷ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 198

⁷⁸ Volný překlad autorky článku 56 obširné pravdy, pro potřeby této práce.

⁷⁹ ФРОЯНОБ и. й. Киевская Рус: очерки отечественной историографии, Ленинград, Издательство Ленинградского университета, 1990 стр. 177-213

⁸⁰ GREKOV B.D. *Kyjevská Rus*, Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953, str. 209-216

„Jestliže smerd zemře bez potomků, to veškeré dědictví připadne knížeti; jestli zůstanou po smerdu neprovdané dcery, to se vydělí část dědictví, pokud již jsou provdané, nevydělí se nic“⁸¹

Toto ustanovení má veliký význam, nejen že nám potvrzuje, že smerd byl opravdu svobodným obyvatelem, který mohl držet majetek, ale dokonce je zde jasně patrná závislost na vrchní vrstvě obyvatelstva, zastupující osobou je v tomto případě knížete.

⁸¹ Volný překlad článku Obšírné pravdy.

5 PRÁVNÍ PRAMENY KYJEVSKÉ RUSI

Dříve než začneme hovořit o jakémkoliv právním pramenu Kyjevské Rusi, měl by být připomenut fakt, že prameny ze kterých můžeme, vyčíst jisté právní normy, jsou i takové, které bychom považovali zprvu za zcela neprávnícké. Vzpomeňme jen *Повесть временных лет*, která je v této práci tak často zmiňována. Jedná se ve své podstatě o kroniku, a přesto v sobě skrývá ustanovení právního charakteru.

Není-li uvedeno v legendě o prvním ruském knížeti Rurikovi věta: „*Поищем сами себе князя, который бы владел нами и рядил по ряду и по закону.*“⁸² Pozorný čtenář jistě dovodí myšlenku, kterou chci zde uvést. Staroruský stát jak jsme si uvedli v kapitolách výše, rozhodně nevznikl přes noc na místě nikterak neosídleném, naopak vznikl tam, kde se mísila etnika a každá občina, si nesla svou vlastní tradici. Musíme si uvědomit, že právní tradice, tedy chceme – li právní obyčej, je záležitost velmi zdlouhavou a starou. Zvykové právo se vyvíjelo po staletí stejně jako jeho nositelé. Problém ovšem nastal v okamžiku střetnutí dvou rozdílných sousedních občin, pro každou znamenalo *po právu* něco jiného.

Proto je tak lehce pochopitelné ono údajné tvrzení ruských knížat na sněmu, že musejí nalézt někoho, kdo vytvoří právní systém, který sjednotí veškeré národy a kmeny usdlé na území Kyjevského státu. Potřeba právního řádu byla, více než potřebná, sice se můžeme pouze dohadovat, ale jistě se dá předpokládat, že kmen Russů, který se chopil, šířil společně se svou snahou sjednotit ruská knížectví i právo, které vycházelo jistě z právní tradice kmene Russů.

První písemné formulací se setkáváme ještě dříve, než v 11. století vznikne stěžejní právní památka Kyjevské Rusi, ale i ruského práva jako takového.

5.1 SMLOUVY RUSI S BYZANCÍ

Dříve, než se začneme v této práci bavit o stěžejním právním díle této slavné ruské epochy, měli bychom poznamenat, že zákoník Velikého knížete

⁸²*Повесть временных лет; Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова*[online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskiydom.ru/Default.aspx?tabid=4869>

Jaroslava Vladimíroviče Ruská Pravda, zdaleka není prvním právním dokumentem vznikuvší na území středověké Kyjevské Rusi. Více jak o století dříve, než vznikla první redakce Ruské pravdy, se objevují na tehdejší dobu velmi významné dokumenty. Jedná se o mírové a obchodní smlouvy Kyjevského státu s Byzancí. Smlouvy vznikly v 10. stol. n. l. a jsou pravými svědky toho, jak široce byla rozvinuta tehdejší společnost staroruského státu. Nesou stejně tak svědectví o vysoké úrovni ekonomických a politicko-mezinárodních vztahů. Je také nutno podotknout, že na vysokou úroveň společenské vyspělosti, poukazuje ono samotné objevení písmenného právního dokumentu jako aktu mezinárodního práva. I když se v těchto prvních případech můžeme bavit spíše, o nepřiliš srozumitelném dopisování, ale to je již věc vedlejší.⁸³

Politický, ekonomický i kulturní vliv Byzantského impéria na raně feudální Kyjevský stát je neoddiskutovatelný. Už od dob prvního formování samostatného staroruského státu byly vztahy s Římskou říší a následně s Byzantským císařstvím velmi důležité. Jednalo se o hlavního a nejvlivnějšího souseda oblastí východních Slovanů, podle Byzantské politiky se točily veškeré události Černomořského pobřeží i oblastí velké stepi. Vliv se odrazil nejen v kulturních památkách, ale asi největšího významu nabyl okamžikem přijetí křesťanství, jako státního náboženství Kyjevské Rusi. Okamžik kdy Veliký kníže Vladimír přijal křest a prohlásil, že všichni obyvatelé Kyjeva mají být pokřtěni vodou Dněpru, byl významným milníkem pro další vývoj ruské společnosti. Byzanc přinesla Rusi křesťanství v jeho ortodoxní podobě a dále od ní převzala pilíř modelu své státnosti – monarchistickou autokracii.⁸⁴

5.1.1 SMLOUVA S BYZANCÍ Z ROKU 907

Když kníže Oleg upevnil postavení Rurikovské dynastie, sňatkem a podrobením si většiny území Kyjevské Rusi, jež bude dosahovat za svého největšího rozkvětu v 11. století, učinil též závažné rozhodnutí. Rozhodl se pro tažení na Byzantskou říši, byl to krok nejen k bohaté kořisti, ale také velmi významný z pohledu mezinárodní politiky. Pokud by bylo tažení, alespoň z části

⁸³A. А. ЗИМИН Памятники Киевского государства X.-X века,

Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 3-5

⁸⁴ LEONĚJEV K. *Byzantinismus a Slovanstvo*, Pavel Mervart, Červený Kostelec, 2011 str.30

úspěšné upozorní na Kyjevský stát celou Evropu. Jeho rozhodnutí se ukázalo, jako velmi šťastné. Válečné tažení na Byzanc bylo úspěšné a společně s velkým výkupným odvážel na Rus, také první mírovou smlouvu.

Je ovšem velmi nutné zdůraznit fakt, že tato první smlouva z Byzancí z roku 907, se nám zachovala pouze v textu *Pověsti dávných let*. Prameny se zde rozcházejí zatímco sovětský právní historik A.A.Zimin tvrdí, že žádná zvláštní smlouva uzavřena nebyla a převyprávěný text je podle jeho slov jen jakási zkomolenina ze všech starších smluv. Dokazuje to, hned několika příklady: Výčet poslů ve smlouvě pochází ze smlouvy z roku 911. Text o zřízeních, naopak pochází z pověsti o tažení na Byzanc roku 907 atd.⁸⁵ Naopak jeho současník, taktéž právní historik, se spokojí s větou: „*Nejstarší ruský letopis nás informuje o tom, Rus uzavřela s Byzancí čtyři smlouvy: v roce 907, v roce 911, v roce 945 a v roce 971. Letopisec uvedl celý text třech posledních smluv, první smlouva byla volně převyprávěna.*“⁸⁶

I když není zcela jisté, zda smlouva existovala nebo ne, je o ní zmínka v jednom z nejdůležitějších poznávacích pramenů Kyjevské Rusi a tato práce je především pokusem o přiblížení kyjevských právních památek, tudíž se s jejím obsahem seznámíme.

V první fázi nás letopisec seznamuje, že kníže Oleg jednal Byzantskými císaři Lvem a Alexandrem, doprovázeli ho jeho poslové Karl, Farlaf, Vermud, Rulav a Stěmid. Na Byzantské imperátory se obrací s otázkou: „Budete mi platit daně?“ Oba císaři souhlasí a dohoda o míru bude zahrnovat: 2000 lodí, poskytnutí pomoci a podpory Rusům přicházejících do Byzance, zvláštní postavení měli mít ruští kupci, pokud se prokázalo, že přicházejí na území Byzance obchodovat, bude jim poskytnuto 6 měsíců: chléb, víno, maso, ryby i ovoce, nocleh. Podmínka Byzance byla, že se musí zdržovat v blízkosti kláštera sv. Mamonta a do města vstupovat pouze v doprovodu císařských mužů.⁸⁷ (Samotný text je mnohem

⁸⁵ЗИМИН А.А. Памятники Киевского государства X-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 66

⁸⁶ ЮШКОВ С.Б. Истоия государства и права СССР; Часть 1, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 79

⁸⁷ЗИМИН А.А. Памятники Киевского государства X-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 65

pestřejší co se týká výčtu privilegií, kterým se má ruským kupcům dostat, ale pro účely této práce by měl volný překlad postačit.)

5.1.2 SMLOUVA S BYZANCÍ Z ROKU 911

Tato smlouva už se nám dochovala v plném opise původního textu. Setkáváme se zde však s problémem, kdy původní text smlouvy, ze kterého byl opis pořízen, byl v řečtině a překlad do staroruského jazyka, není ve všech směrech zcela zdařilý. Tato mírová smlouva byla uzavřena roku 911, mezi Velkým knížetem Olegem a Byzantskými imperátory Lvem a Alexandrem (třetí císař Konstantin, je vynechán, nejspíše z důvodu, že jeho korunovace proběhla až 9. července roku 911). Byla uzavřena po vítězném tažení na Cařihrad, jak jsme si uvedli již výše. Od první smlouvy se odlišuje hlavně tím, že se nám zachovala v plném znění.

V první části je uveden seznam poslů ruské delegace, která přišla uzavřít mírovou smlouvu. Tato skutečnost, že Rusové jednali, podle evropských zvyklostí mezinárodní politiky svědčí o systému státního zřízení Kyjevské Rusi. Dozvídáme se, že staroruskému státu vládne Veliký kníže ruský, který se opírá o vrchol vládnoucí třídy. Dále se dozvídáme, že Kyjevská Rus se snaží stanovit dlouhotrvající přátelské vztahy s Byzancí.

Další části obsahují kazuistické normy trestního práva, které jsou velmi podobné normám Ruské pravdy. Smlouva z roku 911 má 15 článků. V této smlouvě je tedy zachycena tradice a právní obyčej staroruského státu sto let před Jaroslavovou Ruskou Pravdou.

- Nejprve se řeší procesní stránka: Na obviněného se pohlíží jako na vinného pokud je zcela zřejmé, čin spáchal. Pokud vina není zcela jasná, důkazní břemeno nese ten, který byl zkrácen na svých právech, ale ne obviněný.
- Poté následuje taxativní výčet trestných činů: Jestli někdo zabije, jestli někdo sekne mečem nebo zabije zbraní, jestli rus ukradne něco u křesťana nebo naopak křesťan u rusa, rus nebo křesťan druhému způsobí násilím škodu atd.

- Dále se řeší vydávání uprchlých zločinců z Rusi. Poslední článek shrnuje povinnosti Rusů plynoucí z uzavřené mírové smlouvy. Povinnost Rusů jsou uvedeny z důvodu výše, jelikož se jedná o text smlouvy, kterou Rus dostala od Byzance. Zatímco ruský originál s povinnostmi Řeků byl zanechán v Cařihradu.⁸⁸

5.1.3 SMLOUVA S BYZANCÍ Z ROKU 944

Smlouva začíná úvodním slovem v letopise. Smlouva byla uzavřena za zvláštní situace, kdy se Veliký kníže Igor vrací z neúspěšného vojenského tažení na Cařihrad v roce 941. Nestorův letopis uvádí, že kníže přikázal v roce 944 táhnout na Cařihrad znovu, kdy se Byzantská říše zalekla dalšího vojenského tažení, tak sám císař Roman a jeho synové Stefan a Konstantin posílají delegaci, která měla sjednat mírové podmínky. Poselstvo mělo dorazit do Kyjeva podle letopisce Nestora v září roku 944. Pokud by tak opravdu bylo, mírové rozhovory a následné uzavření sjednaného míru se museli provádět v období od září do prosince roku 944. Zde se nám, ale neshoduje, jedna velice významná událost od 16. prosince do 27. ledna roku 945 v Cařihradu proběhl státní převrat a císař se svými dětmi umírá. Je tedy více než jasné, že smlouva, která byla platná i několik let později, byla uzavřena někdy mezi létem roku 941 a prosince roku 944.⁸⁹

Smlouva čítá na 16 článků, kdy úvodní odstavce proklamují potřebu přátelský vztahů Byzance s Kyjevským knížectvím. Je stanoven charakter organizace moci ve staroruském státě. Veliký ruský kníže zastává nejdůležitější státní funkce společně s vedoucími představiteli vládnoucí třídy. Smlouva má především vojensko-obchodní charakter.

- Jedná se o normy občanského práva převážně upravující pobyt a obchodní činnost ruských kupců v Byzantské říši. Udává přesné sumy peněžních pokut za různé přestupky a stanovuje přesné ceny výkupného zajatců.
- Také jsou zde stanoveny normy o vzájemné vojenské pomoci.

⁸⁸ЗИМИН А. А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 6-25

⁸⁹ЗИМИН А. А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 41

- Dále, stejně jako u dřívějších smluv je tu výčet kazuistických norem trestního práva. V této smlouvě se však objevuje nový institut. *„Поэтим статям вордол жен не только возвратит вещь, но ещо уплатить ее стоимость. Если же продана вещь вором, то возвращается двойная ее стоимость, при чем кроме того виновный подвергается уголовному наказанию греческому либо позакону рускому.“*⁹⁰ Překlad: *podle těchto článků musí zloděj, nejenom vrátit věc, ale ještě zaplatit její cenu. Jestliže už byla věc zlodějem prodána, to vrátí dvojnásobek ceny, přičemž kromě toho viník podléhá trestu podle trestního práva řeckého nebo podle ruského práva“*⁹¹

5.1.4 SMLOUVA S BYZANCÍ Z ROKU 971

Poslední smlouva s Byzancí, která je uvedena v Nestorově letopisu byla uzavřena Velikým knížetem Svjatoslavem, který se řadí mezi první kyjevské panovníky – dobyvatele. Mírovou smlouvu je nucen podepsat ve vojenském ležení, kdy se jeho vojsko neočekávaně střetlo s bývalým spojencem Byzantskou říší. Za neutišené situace, kdy jsou silně oslabeny jeho vojenské síly, je donucen k podpisu ponižující smlouvy. Byzantská říše se upřímně zalekla stále se rozrůstajícího a mocnějšího souseda, který se navíc netajil svou očividnou touhou expandovat na Balkán. Jsou známy Svjatoslavovi plány na vytvoření dunajsko – kyjevské říše, dokonce plánoval, že změní své sídelní město z Kyjeva na Dunaj do Perejaslavce.⁹²

Mírová, pro knížete Svjatoslava spíše kapitulární smlouva byla uzavřena v situaci ohrožení, ve vojenském ležení u Dorostola. Smlouva čítá pouze čtyři články.

- Kdy v prvním článku je ustanoveno upevnění mírových vztahů Rusi s Byzantskou říší.
- Druhý článek upravuje povinnosti ruského knížete zdržet se, od organizace vojenských tažení proti Byzantské říši a jejích poddaných zemí.

⁹⁰ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 81

⁹¹ Volný překlad autorky na originál C.B.Jušкова.

⁹² PEČENKA M.; LITERA B. *Dějiny Ruska v datech* Praha, Dokořán, 2011 str. 12

- Třetí článek upevňuje povinnost ruského knížete Svjatoslava, dodržovat spojenecké závazky.⁹³
- V posledním článku je stanovena sankce v případě, porušení jakéhokoliv výše uvedeného článku.⁹⁴

5.2 RUSKÁ PRAVDA JAKO PRÁVNÍ PRAMEN

Jak bylo řečeno, hlavním pramenem práva před vznikem samostatného Kyjevského státu a i dlouho dobu v něm, byl právní obyčej (nebo lépe zvykové právo). S vládou Velkého knížete Vladimíra I. Svjatoslaviče, který jak pravý letopis: „*двое крат но по совету епископов и старцев городских устанавливал наказания за убийство.*“⁹⁵ Tedy po důkladné poradě, s biskupy a stařešiny ustanovil trest v Kyjevské Rusi za zabití člověka. Tímto krokem se začíná rozvíjet knížecí, tedy státní zákonodárství.

Touto cestou vznikla i nejvýznamnější právní památka Kyjevské Rusi – první ruský zákoník *Ruská pravda*, do dnešní moderní doby se nám zachovala ve velikém množství opisů, asi 106. Významná kodifikace ruského práva je nám dnes známa v několika redakcích.⁹⁶ Pro obrovské množství opisů je zkoumání této právní památky velice obtížné.

Normy Ruské pravdy odrážely potřeby rozvíjejícího feudálního státu, kdy stanovily právní řád a principy feudálního práva. Právní řád feudálního ruského státu zahrnoval i institut privilegií. Zahrnovala normy vzešlé z obyčejového práva, základních částí Byzantského a Skandinávského práva. Nejdůležitějším faktem této kodifikace práva bylo, ustanovení institutu *viry*. Tedy možnosti vykoupení se z trestu. Vira nebo také pen'ja je tedy alternativní možností trestu. V zákoníku je u každého zločinu stanoven trest a peněžní vira, která se stanovovala v měrných

⁹³ЗИМИН А.А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 61

⁹⁴ЗИМИН А.А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 61-62

⁹⁵ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство юридической литературы, 1950, str. 91

⁹⁶ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство юридической литературы, 1950, str. 91

jednotkách, stříbrné hřivny, kdy jedna hřivna je pro metrický systém přibližně 200 gramů stříbra.

Jedná se o kodifikaci kazuistických norem převážně trestního práva, ale objevují se normy upravující dědictví, obchodní styky a soudní proces.

Dnes se rozlišují tři hlavní redakce Ruské pravdy: První redakce tzv. *Краткая правда (Krátká)*, druhá redakce *Просторная правда (Obširná)* a třetí *Сокращенная правда (Zkrácená)*.

5.2.1 KRÁTKÁ PRAVDA – КРАТКАЯ ПРАВДА

Krátká pravda se skládá ze částí, na které se i obvykle dělí, na tzv. Nejstarší pravdu, což znamená, že čítá nejstarší vzniklý dokument Pravda Jaroslava. Tento dokument pochází z roku 1016, kdy ji sestavil Veliký kníže Jaroslav, řečený Moudrý. Jaroslavova pravda má 18 článků, které uvádějí právo feudálních vztahů, a zároveň je první zkušeností unifikace právních norem Kyjevské Rusi.

Dále zahrnuje tzv. Pravdu Jaroslavičů, tedy synů knížete Jaroslava. Není přesně datována, ale nejspíše vznikla brzy po smrti knížete Jaroslava, jelikož ustanovuje v první řadě platnost Jaroslavovy pravdy a její instituty dále rozpracovává, tento postup by byl logickým řešením, na upevnění Rurikovské velkoknížecí moci. Pravda Jaroslavičů měla údajně vzniknout po poradě Jaroslavových synů Izjaslava, Svjatoslaviče, Vsevodola a jejich mužů. M. N. Tichimorov usuzuje, že vznik Pravdy Jaroslavičů, tedy i ona bratrská porada, měla proběhnout v roce 1072 ve Vyšgorodu. Je to ovšem velmi sporné, jelikož z logiky věci vyplývá, že takováto porada by měla proběhnout již po pohřbu knížete Jaroslava. Tedy v roce 1054 a nečekat s takovouto bratrskou poradou, jejímž závěrem bude potvrzení veškerého otcovského zákonodárství a jeho další rozpracování, až na vhodnou příležitost o dvacet let později. Jaroslavovi synové jistě potřebovali zajistit klid v zemi a takový to krok, by toho byl jistě důkazem.

Ne příliš známé částí Krátké pravdy, jelikož se vtělily do Pravdy Jaroslavičů, jsou ještě Pokyn Virnym a Urok Mostikam.

Pokyn Virnym - *Покон вирный* je článek 42 Krátké pravdy a zachycuje systém odměn knížecím úředníkům virnym, kdy bychom tuto funkci mohli nazvat jako výběrčí vir, tedy poplatků, jimiž se vykupovalo z trestu.

Urok Mostika-*Урок мостникам* je článek 43, který stanovuje, jak se bude stavitelům mostů platit za práci.⁹⁷

Krátká pravda v sobě spojuje 43 článků, převážně trestního práva. Normy vykazují kazuističnost, ale objevuje se zde jakýsi systém řazení jednotlivých ustanovení.

5.2.2 OBŠÍRNÁ PRAVDA –ПРОСТОРНАЯ ПРАВДА

Obširná ruská pravda už reprezentuje o poznání rozvinutější staroruské feudální právo. Tato redakce byla na Rusi nejrozšířenější. (zde bychom mohli hledat paralelu s originálním názvem „Просторная“ pravda- kdy můžeme toto označení přeložit jako „rozprostřená“ či „rozlehlá“, je tedy dost možné, že svůj název nedostala tato redakce pro svou obsáhlost, ale pro četnost svých exemplářů)⁹⁸

Obširná pravda sestává z dvou částí Statut Jaroslava Vladimíroviče - *Устава Ярослав Владимировича* a Statut Vladimíra Vsevolodoviča - *Устава Владимира Всеволодовича*. Také zahrnuje krátkou pravdu s pozdějšími změnami a doplňky. Obširná pravda pochází ze 12. století, zahrnovala nové instituty rozvíjející se feudální společnosti. Například byly zahrnuty do Obšírné pravdy privilegia zemědělců, normy zvýrazňující diferenciaci společnosti atd. Je doloženo, že Obširná pravda byla používána ve 13. století u Novgorodského církevního soudu pro řešení sporů světských. Zahrnuje celkem 121 článků.⁹⁹

⁹⁷ ЗИМИН А. А. Памятники Киевского государства X-X века,

Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952 str. 78-107

⁹⁸ Jedná se samostatnou úvahu autorky, pro kterou ji dává podklad znalost ruského jazyka.

⁹⁹ Balík, S., S., ml., Právní dějiny evropských zemí a USA – 3. Rouš. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005, str. 119

5.2.3 ZKRÁCENÁ PRAVDA – СОКРАЩЕННАЯ ПРАВДА

Redakce Zkrácená pravda patří již do období pozdějšího 16. a začátku 17. století. Jedná se o redakci, která se snažila přiblížit pravdu Jaroslavovu a Jaroslavičů do podmínek novověku. Právo stejně jako společnost se mění, ale autoři redakce nešli cestou příliš šťastnou. Zkrácená pravda nese svůj název díky tomu, že byly jednoduše odstraněny nehodící se články, aniž by kdo zapracoval na jakési logické posloupnosti.

Zkrácená pravda podle M. N. Tichomorova měla být vytvořena dříve, a to na konci 15. století v Moskevském knížectví, zhruba v době kdy k sobě připojilo teritorii Velikého Permu.

5.2.4 ZÁVAZKOVÉ PRÁVO

V době staroruského státu, bylo pod pojmem závazek chápáno právo na osobu povinného. Proto také ve smlouvách o výpůjčce povinný ručil svou vlastní osobou. Následkem bylo, že pokud povinný, nesplnil podmínky smlouvy, stával se cholopem (otrokem) věřitele. Kdy se věřitel stával jeho majitelem a povinný ztrácel právní status. V Ruské pravdě tedy existuje institut dlužného otroctví, který tyto případy upravuje.

Je však nutné podotknout, že o závazcích v Kyjevské Rusi můžeme mluvit pouze jako o závazcích smluvních.

Smlouvy na území staroruského státu byly uzavírány podle obyčejového práva ústně, ale určitým formálním způsobem s použitím symbolů dohody. Smlouvy se uzavírali pomocí institutu svazování rukou, apod. vždy v přítomnosti svědků. Některé smlouvy ještě neměly specifické znaky.

V Kyjevské Rusi můžeme stanovit následující druhy smluv: smlouva o záměně, nákup- prodej, výpůjčka a osobní nájem. I když v Ruská pravda, ani jiné právní památky nehovoří o smlouvě o výměně, nemůžeme popřít její existenci v této době. Smlouva o výměně je nejstarším druhem smlouvy, jelikož předcházela smlouvě o nákupu a prodeji. Navíc je nutné zmínit, že smlouva o nákupu – prodeji byla na začátku pouze druhem smlouvy o výměně.

Smlouvě o koupi a prodeji je věnováno mnoho článků Ruské pravdy, ale pouze pro případ koupi a prodej otroka. Smlouvy se uzavírají ústní formou a předáním věci. Při koupi nebo prodeji otroka, se smlouva uzavírala před svědky přítomnosti

otroka. Jestli byl kupující záměrně uveden v omyl v případě kvality koupené věci, bylo možné smlouvu zrušit. V okamžiku kdy prodávající neměl vlastnické právo k prodané věci, se smlouva stávala neplatnou.¹⁰⁰

5.2.5 RODINNÉ PRÁVO

Manželství

S okamžikem přijetí křesťanství jako státního náboženství z rukou Byzantské říše, se do práva Kyjevské Rusi dostává institut církevního manželství, který podléhá Byzantskému církevnímu právu. Tímto se do Kyjevské Rusi dostávají i pravidla uzavření manželství, novým institutem je pro obyvatele staroruského státu je pak institut zasnoubení. Zasnoubení je podle Byzantského práva chápáno jako církevní souhlas o budoucím manželství a začátek vztahů mezi příbuzenstvem. Tento institut zasnoubení se však na Rusi přijímal velmi těžko, definitivní přijetí proběhlo až na konci 16. století.

Podle Byzantského práva existovalo několik podmínek pro uzavření platného manželství. Podmínka dosaženého věku snoubenců, kdy muži měli dosahovat 15 let a ženy 13 let. Je, ovšem pravdou skutečnost, že manželství uzavírali, ještě v 16. a 17. století výrazně mladší snoubenci. Další podmínkou, byla svobodná vůle obou snoubenců a rodičovský souhlas. Snoubenci nesměli být v jiném manželském svazku a požadovalo se, aby nebyli v příbuzenském vztahu. Církev, také omezovala množství uzavřených manželství, kdy nepovolovala možný třetí sňatek. Sňatky, které se uzavřely v rozporu, s výše uvedenými podmínkami byly neplatné.

Ruská pravda, ani další právní památky Kyjevské Rusi neupravují osobní vztahy mezi manžely, ale mají veliký vliv jako poznávací prameny. Kdy se jejich pomocí dají odhalit instituty rodinného práva jako např., mužova neomezená moc nad manželkou, toto dokládají i dochované svatební obřady, kdy nevěsta musela svého ženicha zout. Stejně tak tento institut potvrzuje i Nestorův letopis, který uvádí: *manžel má právo svou ženu trestat.*¹⁰¹

Rodinné právo

¹⁰⁰ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, стр. 114-117

¹⁰¹ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, стр. 117-119

Normy rodinného práva se v Ruské pravdě objevují jen ojediněle, je však možné z nich vyčíst základní instituty rodinného práva v Kyjevské Rusi.

Hlavou rodiny byl otec, který měl neomezené právo nad svými dětmi. Rodiče měli právo prodat své děti do otroctví. (cholopstvo) Toto právo vymizelo teprve 16. století, což dokazují letopisy, které uvádí prodeje dětí v letech hladomoru.¹⁰²

Opatrovnictví

Institut opatrovnictví v Ruské pravdě, vystupuje článkem, který uvádí příklad smrti otce rodiny, kdy zůstávají matka a děti. Matka opatrovnictví nad dětmi nezískává, ale má právo spravovat dům i hospodářství. Jestli matka uzavřela nové manželství, dětem se ustanovil z nejbližších příbuzných opatrovník a matka musela vrátit svým dětem dědictví po zemřelém manželu. Je ovšem nutné podotknout, že norma Ruské pravdy nepočítala se situací, kdy opatrovníkem dětí byl stanoven otčím.¹⁰³

5.2.6 DĚDICTVÍ

Podle prvních institutů dědického práva dědictví náleželo pouze členům rodiny. Otec jako hlava rodiny nemohl dědictví odkázat osobám, které nebyly rodinnými příslušníky. S postupným rozkládáním patriarchálních vztahů, se začalo rozvíjet i institut závěti, kde mohl zůstavitel svobodněji rozhodnout o dědictví, kdy otec mohl zvolit dědicem pouze jednoho člena rodiny na úkor ostatních.

Tak jak se rozvíjelo feudální právo, mění se i institut dědění, postupem času se ustálí princip, kdy lze dědit jak ze závěti, tak i ze zákona.

Ruská pravda a další právní památky uvádějí institut dědění ze závěti a dědění ze zákona, přičemž v těchto předpisech jsou jasně vyznačeny principy feudálního práva. Ustanovují se dva různé dědické řády: jeden pro bojary a druhý pro smerdy.

V Ruské pravdě převažují normy týkající se dědictví pro případ dědění ze zákona. V těchto normách je upraveno, že majetek otce jako hlavy rodiny, který zemře bez závěti, dědí jeho synové s výjimkou části, která se předá církvi. Výrazem děti,

¹⁰² ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 118

¹⁰³ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 119

však rozumíme pouze syny, dcery nedědí. Tato norma existovala v ruském právu velmi dlouho, důkazem toho může být úsloví, které se postupem času utvořilo:

„сестра при братьях нет наследница“¹⁰⁴

Západoevropští feudálové podle práva často ustanovili jako svého dědice a následníka nejstaršího syna. V Ruské pravdě, je naopak ve šťastnějším postavení nejmladší syn. Ustanovení Ruské pravdy přímo říká, že nemladší syn dědí dům, dvůr i veškeré otcovo hospodářství. Je ovšem nutné říci, že podle zákona Ruské pravdy mohli dědit pouze manželské děti.¹⁰⁵

Samozřejmě na tom to místě nastává otázka, co se stalo, pokud zůstavitel neměl syny? Ruská pravda tento problém řeší ustanovením, které vychází z principů feudálních privilegií, dcera dědí a zároveň ustanovuje speciální dědické pořádky pro bojary i pro smerdy. V případě smerdů se zde setkáváme s článkem, jehož obsah jsme uváděli již výše, a to: *„Jestliže smerd zemře bez potomků, to veškeré dědictví připadne knížeti (odúmrtí); jestli zůstanou po smerdu neprovdané dcery, to se vydělí část dědictví, pokud již jsou provdané, nevydělí se nic“¹⁰⁶*

5.2.7 TRESTNÍ PRÁVO

S trestním právem se vždy váží dva pojmy, zločin a trest, jejich pojetí se v 11. století na Rusi vytvářelo s reakcí na feudální právo, tedy právo privilegované vrstvy obyvatelstva. Tímto, můžeme vysvětlit hlavní rys chápání pojmů zločin a trest, kdy je jím různý přístup k ochraně zájmů feudála a zájmů závislého rolníka. O jakékoli ochraně chlopa, pak nemůže být ani řeči. Jak už bylo dříve řečeno cholop, je osoba bez právního statutu, tudíž pokud by na něm byl spáchán zločin, byla by nahrazena škoda jeho majiteli.

Dalším charakteristickým znakem trestního práva tohoto období bylo postrádání rozdílu, mezi delikty trestněprávními a občanskoprávními.

¹⁰⁴ Volný překlad by mohl znít: Sestra s bratry není dědička.

¹⁰⁵ ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть 1*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, str. 91

¹⁰⁶ *РУССКАЯ ПРАВДА (ПРОСТРАННАЯ РЕДАКЦИЯ): Подготовка текста, перевод и комментарии М. Б. Свердлова* [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4947>

Definici trestného činu bychom mohli vyjádřit jazykem Ruské pravdy, jako „křivdu“ Učinit komukoliv křivdou, ať už materiální, fyzickou nebo morální újmu, bylo chápáno Ruskou pravdou jako zločin – trestný čin. Okruh vyjmenovaných zločinů v člancích, se postupně rozšiřoval, až se v Ustavu knížete Vladimíra můžeme dočíst o takových zločinech, jako bylo modlení u vody nebo vození zvířat do kostela.

Subjekty trestního práva

Ruská pravda také rozlišuje subjekty trestního práva, těmi byli: feudálé -bojaři, měšťani závislí rolníci – smerdi. Otroci byli pak speciálním subjektem trestního práva.

Jak se v pravdě uvádí: *„Если холоп ударит свободного человека и убежит в господский дом, а господин его не будет выдавать, то холопа господину взять, и пусть уплатит господин за него 12 гривен, а после того, где тот ударенный человек встретит его, пусть убьет его.“*¹⁰⁷ *„Jestliže choloř udeřít svobodného člověka a uteče do domu pána, a jeho pán ho nebude chtít vydat, pán bude muset uhradit škodu 12 hřiven, a poté jestliže poraněný muž nalezne chlořa, ať ho zabije.“*¹⁰⁸

Trestný čin

Obecně je v Ruské pravdě chápán trestný čin vykonaný subjektem jako jednou osobou. Jestliže byl, ale spáchán více osobami, to všichni viníci byli potrestáni stejně, nezávisle na stupni účastenství každého z nich. Tedy se jednalo o princip kolektivního trestu.

V Ruské pravda ustanovuje institut, který je stále živý i v dnešním moderním trestním právu. Ustanovuje zmírnění trestu, pokud byl trestný čin spáchaný pod vlivem alkoholu, kdy se ale posuzuje vážnost spáchaného činu.

¹⁰⁷ РУССКАЯ ПРАВДА (КРАТКАЯ РЕДАКЦИЯ): Подготовка текста, перевод и комментарии М. Б. Свердлова [online]. [cit. 2013-04-20].

¹⁰⁸ Volný autorčin překlad článku č. 17

Objekty trestního práva

Objektem trestního práva byly pak hodnoty chráněné pravdou: život, majetek a čest. Zde se opět můžeme setkat s jiným přístupem k ochraně života, majetku a cti feudála a závislého rolníka, jeho hodnoty byly chráněny výrazně méně než feudálovi.

Druhy trestů

Na konci 11. století se ustanovilo pět druhů trestů v Ruské pravdě:

1. Trest smrti – Kdy přímo Ruská pravda nehovoří o trestu smrti, ale letopisy nám dávají jasná svědectví. Trest smrti, jako trest nejpřísnější se používal jen v případě trestných činů zrady a povstání. Jednalo se tedy o zásah do nejvyšší moci knížecí. S odkazem na feudální právo, kníže odpovídal Velikému knížeti svým zemským údělem a bojar svou hlavou.
2. поток и разрабление – Tento druh trestu se uděloval za těžké zločiny zbojnictví, drancování, zhářství a loupeže koní. Trest spočívá v upadnutí do otroctví a to jak pachatele, tak i celé jeho rodiny a zkonfiskování majetku.
3. Vira – Peněžitý trest za vraždu, kdy se pachatel může místo trestu vyplatit. Byla stanovena přesná suma 40 hřiven. Kdy za vraždu knížecích se vira dvojnásobila.
4. Náhrada za vraždu - když dojde k vraždě knížecího smerda nebo chlopa musí pachatel zaplatit od 5 do 12 hřiven.
5. Prodej (pokuta) – Ta se mohla být v částce od 3 do 12 hřiven.¹⁰⁹

Trestné činy

Ruská pravda rozlišuje několik druhů trestných činů:

¹⁰⁹ РУССКАЯ ПРАВДА (КРАТКАЯ РЕДАКЦИЯ): Подготовка текста, перевод и комментарии М. Б. Свердлова [online]. [cit. 2013-04-20].

- Proti moci knížecí - Do této skupiny bychom zařadili organizace povstání proti knížeti, účast v povstání proti knížeti, zrada, porušení vazalské věrnosti. Tyto trestné činy se trestaly smrtí nebo v případě porušení vazalské věrnosti vyšší šlechtic (kníže) propadne svým údělem.
- Vražda – Ruská pravda se trestným činem vraždy velmi zaobírá. Rozlišuje dva typy vražd: vražda v hádce a loupežná vražda.
- Proti tělesné nedotknutelnosti – Ruská pravda rozlišuje rány, které byly způsobeny zbraní, údery zbraní a rukou, holí a dalšími předměty. Taktéž useknutí ruky, nohy nebo vypíchnutí oka. Za nejtěžším zločinem proti tělesné nedotknutelnosti pak Ruská pravda považovala zmrzačení.
- Proti cti – Pravda rozlišuje trestné činy urážky, uražení slovem a uražení jednáním.
- Proti majetku- Kdy pravda rozlišuje různé druhy krádeží. Zná také trestné činy užívání cizí věci a hanobení majetku. Jedná se o trestný čin hanobení rodových bojarských znaků.¹¹⁰

5.2.8 SOUD A PROCES

Tak jak Ruská pravda nerozlišovala činy trestněprávní a občanskoprávní povahy, nerozlišuje je ani v procesním právu. Všechny soudní případy se řešily stejně, ať už se jednalo o věci trestního práva nebo občanského. Samostatný soudní orgán v období raného středověku neexistoval. Pokud, se někdo domáhal práva na soudní přezkoumání daného problému, musel se odebrat na knížecí dvůr. Jelikož funkci soudu zastávaly obecné orgány státu. Soudci byli na svých dvorcích jednotlivá knížata a jako nejvyšší soud působil dvůr Velikého knížete ruského v Kyjevě.

S postupem času, kdy s vývojem knížecího zákonodárství, kdy se knížecí jurisdikce rozprostřela na všechno obyvatelstvo. V tomto okamžiku, už dosavadní soudní soustava nestačila. Nicméně časem, společně s knížecí jurisprudencí se přeměnily také bojarské rody, které se usazovaly na velkých pozemcích, a začali si své záležitosti spravovat sami. Rozvinulo

¹¹⁰ ТИТОВ Ю. П. Хрестоматия по истории государства и права России, Москва, Проспект, 2001 стр. 11-25

se tedy soudnictví vrchnostenské kdy se podřízení a závislí obracely na svou vrchnost.¹¹¹

Podle Ruské pravdy byl soudním orgánem kníže, který plnil svou soudní funkce v hlavním městě a to pro všechny obyvatele. Kromě toho soudil také své bojary, kteří nepříslušeli pod místní soudy. Knížecí dvůr tedy mohl sloužit jako odvolací orgán. Některé vážné věci soudil kníže společně se svou radou (veče). Letopis říká, že veče se účastnilo soudního jednání v okamžiku, kdy byl souzen knížecí zástupce (úředník) pro služební trestný čin. V místních soudech ve městech zasedali posadniki a na vesnicích volositeli.¹¹²

Proces v Ruské pravdě se podobal soutěži, obě strany měli stejná procesní práva. Obvykle se procesní strany obklopili svým příbuzenstvem a každá strana obviňovala druhou. Pověštinou vyhrávala nejlepší argumentace. Proces soudu probíhal pomocí prostředků, které si vynucovali, osobní přítomnost stran. (Například dokazování viny pomocí božích soudů.)

V Obširné pravdě už soudní proces začíná cestou odpovědi na soudní předvolání k soudu. Toto předvolání vydával soud sám. Další ustanovení pravdy stanoví, že pokud se obviněný nedostaví k soudu, je možné jeho uvěznění. Jak chápeme z článků pravdy na uvěznění obviněného, žalobcem musel podat žalobce na žádost.

Tyto instituty dokazují důležitost soudní moc v Kyjevském státu.

¹¹¹ ТИТОВ Ю. П. История государства и права России, Москва, Проспект, 2001 стр. 23- 35

¹¹² ЮШКОВ С.Б. *История государства и права СССР; Часть I*, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950, стр. 91

6 KYJEVSKÁ RUS JAKO ZÁKLAD DNEŠNÍHO RUSKA A UKRAJINY

Kyjevská Rus se rozkládala jak na území dnešní Ukrajiny, tak i dnešní Ruské Federace. Na historických základech prvního státu východní Slovanů se zrodily dnes samostatné a svébytné národy. Staro kyjevskou historii si přisvojují oba na místo, toho aby se o společnou historii dělili společným vědeckým zkoumáním, na jakémkoliv poli vědecké diskuze. Je otázka Kyjevské Rusi spíše ožehavým tématem, kdy každá z diskutujících stran má svoji nevyvratitelnou pravdu. Po rozpadu SSSR se každý nově vzniklý samostatný stát snažil vydělit od komunistické historie stejně tak jako od jakéhokoliv vlivu Ruské Federace. Všichni obrátili svou pozornost k západní Evropě. Byla to touha a snaha naprosto nemožná, jelikož státy ležící na územích bývalého SSSR vždy byli a budou na sobě závislé, vždy tu totiž budou existovat společenské, historické a právní základy, ze kterých vzešli. Některé právní instituty, které nastolila Ruská pravda, platí dodnes. Stejně jako rozhodnutí knížete Vladimíra pokřtít Rus, nikoliv rukou papežského Říma, ale ortodoxní Byzantské říše, či rozhodnutí bojarů upustit od říčních obchodů. Všechny tyto události, které se staly kdysi dávno, v době raného středověku nesou svůj odkaz do dnešních dnů.

Kyjevská Rus neoddiskutovatelně dala základy ruské a ukrajinské státnosti, bude je tyto dva státy navždy spojovat svým odkazem, který prostupuje veskrze celou společností, a žádné malicherné důvody to nikdy nemohou změnit.

7 ZÁVĚR

V této práci jsem se zabývala právními otázkami spojené se Staroruským státem – Kyjevskou Rusí, které vznikly při zkoumání tohoto tématu. Pomocí jeho zásadního právního pramene, zákoníku Ruská pravda a dalších dochovaných pramenů, jsem se snažila na vyvstalé otázky odpovědět.

První a zásadní otázka byla, kde a jakým způsobem Kyjevská Rus vlastně vznikla? Při hledání odpovědi, jsme se dozvěděli, že od 18. století vniklo na toto téma mnoho teorií. Tyto teorie se rozdělovali na normantismus a antinormantismus a zástupci obou teorií spolu vedli velmi vášnivý spor, do kterého se odrazilo i celkové politické dění v Evropě.

Řešení této otázky bylo předloženo, ale rozpory jsou mezi historiky dodnes, tudíž nikdy nebudeme moci na tuto otázku přesně odpovědět.

Další problém, který přede mnou stál k vyřešení, bylo dělení společnosti. Pomocí podrobného zkoumání zákoníku Ruské pravdy ve všech jejích redakcích, jsem rozlišila tři vrstvy obyvatelstva. Otázka společnosti Kyjevské Rusi, je ale natolik obsáhlá, že jsem uvedla pouze nejzákladnější typy, se kterými se v Ruské pravdě setkáme.

Nejtěžším úkolem však pro mě bylo zformulování ucelených pohledů na jednotlivé druhy práva v Ruské pravdě, tedy úkol, který jsem si zadala v páté kapitole. Pomocí, náročného překladu ruských zdrojů jsem však sestavila obecnou formulaci trestního, rodinného, závazkového, dědického a procesního práva.

Celou prací jsou prostoupeny mé osobní překlady jednotlivých právních norem či názorů. S tímto postupem jsem sice při výběru své práce počítala, ale netušila jsem do jak hlubokých vod staroruštiny se budu muset ponořit. Na některé instituty, jako např. druhy trestů v ruské pravdě jsem nebyla schopna najít příslušný český ekvivalent.

Cíle, které jsem si vytyčila v úvodu, se podle mého názoru povedli zpracovat. Nastínila jsem složitou problematiku staroruské státnosti a právních pramenů. Je, ale nutné říci, že to není práce vyčerpávající, toto téma je českým právním pohledem zpracované jen velmi málo a tak dává prostor k novým pohledům.

SEZNAM LITERATURY

KNIŽNÍ TEXTY:

GREKOV B.D. Kyjevská Rus Praha, Nakladatelství české akademie věd, 1953

ЮШКОВ С.Б. Истоия государства и права СССР; Часть 1, Москва, Государственное издательство Юридической литературы, 1950

ЗИМИН А. А. Памятники Киевского государства X.-X века, Государственное издательство юридической литературы, Москва 1952

GUMILJOV L.N. Od Rusi k Rusku. Praha: Dauphin, 2012

PIPES R. Rusko za starého režimu. Praha: Argo, 2004

PEČENKA M.; LITERA V. Dějiny Ruska v datech Praha, Dokořán, 2011

ДАНИЛЕВСКИЙ И. Н., МЕЛЬНИКОВ Е. А. Ярослав Мудрый и его эпоха, Москва, 2008

ФРОЯНОВ И. И. Киевская Русь: очерки отечественной историографии, Ленинград, Издательство Ленинградского университета, 1990

ERBEN K. *J. Nestorův letopis ruský*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1952

ТИТОВ Ю. П. История государства и права России, Москва, Проспект, 2001

ТИТОВ Ю. П. Хрестоматия по истории государства и права России, Москва, Проспект, 2001

VAGARŠAK. Š. Dějiny Arménie od počátku do roku 2000, Praha, Karolinum, 2001

BOUZEK, Jan; HOŠEK, Radislav. Antické Černomoří. Praha : Svoboda, 1978

SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007

BALÍK, S., BALÍK S., ml., Právní dějiny evropských zemí a USA – 3. Rouzš. Vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005

DAVIES N. Evropa, dějiny jednoho kontinentu, Praha, Knižní klub Prostor, 2000

МАЙКОВ Л. О Былинах Владимировича, Санкт - Петербург, 1863

ZAJACZKOWSKI, W. Rusko a národy: osmý kontinent: náčrt dějin Euroasie; Misgurnus, 2011

LEONTĚJEV K. *Byzantinismus a Slovanstvo*, Pavel Mervart, Červený Kostelec, 2011

KARPOV A. Jurij Dolgoruki, Moskva : Molodaja gvardija, 2007

KUIJUGIN A.I. Praviteli Rossii : dinastija Rjurikovičej : meždinastije : smutnoje vremja : dinastija Romanovych, Čeboksary : Čuvašija, c1994

ČAPEK V.; POPELA J. Studie k dějinám a kultuře východních Slovanů. XX, K 1000. výročí christianizace Rusi (988), Praha Karolinum, 1991

GRIŠIN-AIMAZOV A.N. Zolotoj vek : ili neskolko statej po istorii Kijevskoj Rusi, Moskva : Kultura, 1998

MUSIN-PUŠKIN A.I.; BOLTIN I.N. Pravda Russkaja, ili, Zakony Velikich Knjzzej Jaroslava Vladimiroviča i Vladimira Vsevolodoviča Monomacha : S priloženijem: Drevnjago onych narečija i sloga na upotrebitelnyje nyně, i s ob"jasnenijem slov i nazvanij iz upotreblenija vyšedšich, Sanktpeterburg :s.n., 1792

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Русская правда (Краткая редакция): Подготовка текста, перевод и комментарии М. Б. Свердлова [online]. [cit. 2013-04-20].

Повесть временных лет; Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4869>

В.В. Мавродин. Борьба с норманизмом в русской исторической науке [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://rutenica.narod.ru/norman.html>

Происхождение восточных славян и образование Киевской Руси в переценке постсоветской историографии [online]. [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: http://history.spbu.ru/userfiles/RA_Ditmar_2010_1.pdf

Повесть временных лет; Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4869>

Акад. А.А. Шахматов. Повесть временных лет и ее источники. Стр. 9 - 26 [online]. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: <http://www.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=6383>

Kimmeriové - „železný národ“ na Moravě. In: Kimmeriové - „železný národ“ na Moravě [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: media.muzeumvalassko.cz/mrv/media/.../letak-kimmeriove-2011.pdf

RESUMÉ

Тема моей дипломной работы называется "Древнее Русское государство в отражении его юридических памятников". Эту тему я выбрала потому что мне очень близка Россия и ее культура. Другая причина выбора этой темы было то, что не существует современная чешская юридическая литература по истории, которая бы подробно описывала Древнее Русское государство. Поэтому мне было очень интересно изучить эту тему. Первая глава - это введение и рассматриваемые вопросы в данной работе. Во второй главе дается история областей, на чьих территориях возникла Киевская Русь, как первое восточно-славянское государство.

В третьей главе изучаются вопросы возникновения Киевского государства, его устройства и населения. В этой главе упоминается борьба теории о возникновении Киевского государства, которая дала свое начало в 18-ом веке и продолжается по сегодняшний день, но только уже во мнениях историков.

Четвертая глава описывает древне-русское общество, его строение по Русской Правде. Русская Правда различает 3 общественных класса, где в каждом классе люди подразделяются на подклассы. Также изучаются исторические события, которые произошли на Руси в этот период.

Пятая глава рассматривает юридические памятники Киевской Руси, договоры с Византией и Русскую Правду. В Русской Правде предлагаются взгляды на различные типы юридического права.

В последней главе я анализирую проблемы русской и украинской государственности, основанной благодаря Киевской Руси

